

दितिविशेषोऽभिप्रेतः॥ मात्रे चैवाभिमानतावत्त
व्याख्यातव्याख्यास्पमानवीर्यसारमा (येनानयोगतः॥
स्वविमर्शमाविशेदेकाग्र्येण अथसन्निधानावाह ॥॥
मुद्रां चैवास्तौ बह्वप्यमुद्रासमापिवा ध्यायेत्
तानिदेवेशचन्द्रकोदिसमप्रभं स्वच्छमुक्ताफल
प्रस्यं स्फुटिकादिसमप्रभं ऊर्ध्वेङ्गोत्तीरनिभं हि
मादिसदृशविभुं शुभ्रहारेणुकादादिभित्तभूषण
भूषितं सितचन्द्रनलिमांगं कर्पूरतोदधसरम्
स्फुरच्चन्द्रास्तस्फारवहलोभिपरिस्फुतम् सो
ममंडलसध्यस्थमेकवक्त्रं विलोचनं सितपद्मोप
विष्टं तदवपमासनस्थितं चतुर्भुजं विशालं वर
राभयपारिकं पूर्णचन्द्रनिभं शुभ्रमस्तनैव ह
रितं कलशधारयन्तं दिग्गजप्यायकारकम्
परिपूर्णं तथा चन्द्रवामहस्तेऽप्यचिन्तयेत् ॥
उद्यतां गुह्यसव्योपरिसंक्षिप्ततिर्यक् निष्ठाङ्गुलिवामस
त्रिवेणादमृतामस्तकलशमुद्रापरामृतपूर्णताशया
त् उक्तसम्यग्भूतवामकरस्योर्ध्ववसिणं अथमुष्टि
वत् कर्धोर्ध्वः पृष्ठं कर्त्तुमाजः मुद्रां च कालशीलं शिष्टं
गुह्यमुज्ज्वलीकृतस्फारितकरद्वयं यममुद्रां वा अथेष
विद्यस्फारणास्वरूपाभिप्रायां बह्वप्राप्तनिस्वर
पेदेवेशध्यायेदित्यनुपाधिचिज्योतिरेव स्वच्छ स्वच्छ
महिम्नास्वभित्ताभासिताशेषविद्याङ्गादिमुदितत

ने

२१

माकृतिमुप्रास्य कल्पमात्मनो रूपं चिन्तयेत् स्फुरश्च
 तेति चन्दोऽकरस्यः पकवजं निःसामान्यस्वतन्त्रशक्ति
 योगात् तन्माहात्म्यभासितेष्वादिशक्तित्रययोगारिने
 त्रयं सितपद्मं शक्तिकमलं तस्याक्रमणं पद्मासनबद्धा
 त शान्त्यतीताभिन्नस्य देवस्य शान्तादिशक्तिस्फारणा
 शयाश्चतुर्भुजतमं विषयप्रकाशकताकृतादिशाला
 लतम् सिद्धिदानसर्वभयोन्मूलनज्ञानक्रियात्मकस्व
 सङ्गोन्मेषकताभिव्यक्तये वरदाभयारतकलश
 पूरोन्मुकरता एवमाकृतितोय्यात्वा ॥

सर्वस्येतोपचारेणान्नितं तमनुस्मरेत् ॥
 उपचर्यतेनेनेत्युपचारः कृत्स्नमनैवेद्यादि तदित्यमूव
 कृतावकिमुक्तेन अयेदिदेवः परमानन्दनिरभरता
 त साक्षादमृतसागरः पुक्तंचैतत् यतः ॥

अस्मादेवसमुत्पन्नममृतं विष्णुजीवनम् ।
 उत्पन्नं समुज्जसितममृतं परं शाक्तं वीर्यं अनुयासानुय
 हायायेदेवः केन नाम ननु येण स्फुरतीत्याशयेनाह
 प्रथमचिन्तामणिप्रख्यभावभेदेन संस्मरेत् ।
 भावस्फरागादिकलषस्याशयस्य भेदेन दलनेन तेच
 सोम्येते इतया भीमं विकृतं भावभेदतः
 सदाशिवतत्त्वसुखं च भैरवं वीरनायकम्
 वीरनायकं कृतेश्वरं भावस्य साधकाशयस्य भेदाद्देवि
 आदाभासितानुयासिचिन्ताकृतिमित्यर्थः यदाहुः

विद्याधामप्रयवाराण शक्तिरूपशिखाद्याम्प्राशिखीं छि
 त्वाजुङ्ग्यादित्यर्थः अथ विष्णुन्याससम्यक्प्रवृत्तसंभाव
 प्रायश्चित्तहोमानन्तरं सात्वाचारप्रमाराण तप्राणसंचार
 मेरुचेत्यादि श्रीस्वच्छन्दोक्तप्रमंयपंचदशकसंतत्त्वज्ञो
 ज्ञानयोगशास्त्राचार्यवर्यः प्रवृत्तपाशं शिष्यं ॥

मूलेनैव त्वयोजयेत् व्यापारं मानसं तत्त्वावो
 धमात्रेण योजयेत् तदाशिवत्वमवेति पशु
 इति श्रीस्वच्छन्दोक्तदृशा परं (सुतोभवारणवान् ॥
 तत्त्वसमावेशनया परमशिवैकं रूपं कुर्यात् तदाह
 संयोज्य परमेतत्वे संस्थानं तत्र कारयेत् ॥

तथासौ तन्मय एव स्यात् अथ योनिकानां विभागमार
 अधिकारार्थमाचार्ये परापरपदे स्थितं शिवत्वे
 साधकानां तु विद्यादीनां सदाशिवे अत्र के परमे
 परापरपदे शिवत्वे (तत्वे समयिन्येस्येतथा ॥
 इति प्रवाङ्मुक्तं कृतं शिवः परमकारणमिति स्व
 छन्दोक्तनीत्या परमशिवयोजनानान्तरं आचार्याणां
 मपराशिवयोजनाकार्यासाधकानां तु शिवयोजनाना
 न्तरं सदाशिवयोजनाकार्यापुत्रकानां परतत्वे एव सम
 यिनामीश्वरतत्वे इति विभागः उपसंहरति ॥

एवमुद्देशतो दीता कथिता विस्तरोन्यतः ॥
 तद्देशत इत्यन्यत इत्यनेन चातिविततोपेयं दीता वि
 धिरिति संक्षेपेण सूचितं तदाः श्रीस्वच्छन्दादिशास्त्रे

ने

३.

भोवितस्य समगवगमप्रयोजक्य इति शितयतीति शि
जयत्यशेषपाशोवशोवशुकुडकिशालिना
परधामसमावेशप्रदेनेमहे शितः ॥
इतिनेवोद्योतेदीताधिकारम्युतयः ॥
मंभुभिषिचतिभुक्तिमुक्तयेमहेतायत्सवपुःप्रति
सुतेः परमास्तनिकरैरिदेशिवयोत्रेमुपासहे
प्रयशास्त्रान्तराभिहितैतच्छास्त्रसूचित एवम्
सवीजदीतादीतितागुतशीलसमाचारानाचार्यान्
साधकांश्चाभिषेचयितुम् ॥ श्रीभगवानुवाच
अभिषेकं प्रवक्ष्यामि यथा यस्येह दीयते ॥
यथेति यथेति कर्तव्यतया यस्येत्याचार्यस्य साधकस्य
वादीयते तथातस्याभिषेकं वक्ष्यामीति प्रतिज्ञा तत्र
अष्टभिः कलुषोद्देयमाचार्यस्य विधानतः ॥
विधानमीशानरिशिसालिकादिमंडलगत श्रीपर्या
द्यामनोपविष्टस्य विहितन्यासस्यामृतेशातयार्चित
स्य कंचिकौदनमृद्गोमयहवीसिद्धार्यकादिपूरा
सदीपकलशनिर्भर्त्सनतः समितविघ्नसपरिमन्त्र
स्कारावेशविष्णुपरास्तथा रासारचिन्तेन नमस्कर
शिरसिकलशांभःक्षेपात्मकं येचैते कलशाः ॥
तेचविघ्नेश्वराशोक्ताः समुद्राश्चसगभेगाः ॥
समुद्राश्चकोभोभतः श्रीमदमृतेशोभेरवस्फाराविष्टा
नन्तादिविघ्नेश्वराधिहिताभावाश्चर्यः सगभेगा

इतिरत्नौषधतत्तादियुक्ताः एतच्चोपलक्षणं तेनाग्नि
तमन्त्रैः प्रत्येकं साष्टशतमूलमन्त्राभिसंविदैरित्यागमि
कमभिषेकविषयमभिषिक्तस्य ज्ञानयोगस्फारोपा
यप्रकाशनाश्रीषसंहिताच्छ्रपाङ्काकरणीकर्तव्या
दिप्रदानाद्यागसोक्तं सर्वमनुमन्त्रय कलशाविषयं प
हान्तरमाह ॥ पंचभिभूतसंख्यैर्वाग्निभिर्वीतत्तत्तृप
कैः आत्मविद्याशिबोद्येस्तुपकेनापिशिवात्मना
भूतानां एधिद्यादिवोसान्नानां सम्यक्त्वानं निहन्त्यादि
कलावाप्यनुसन्धिना प्रकाशयेद्यं तत्त्वैरात्मादिभिः
रूपकं रूपानि रूपं येष्टमात्मविद्याशिवैरासम
ज्ञातव्या नैतन्मयतया प्रयायेष्टापवचाभिषेकः ॥
अधिकारार्थमाचार्यसाधकेसिद्धिकामतः ॥
परानुग्रहेकप्रयोजनः कार्यः मन्त्राराधनेन स्वात्मविष
यासिद्धिरस्य सादित्याशयेन साधकविषयः कार्यः
अपि श्रीस्वच्छन्दाद्युक्ता सर्वप्रक्रियानुसरणीया प्र
थायंसाधकः ॥ अभिषिक्तोऽनुज्ञातः
न कदासीत तेनायम् ॥ प्रज्योत्स्नस्य साधकः ॥
तद्वत्तत्त्वसाचारस्तद्वत्तत्त्वरायराः पवित्रा
क्षरनिरतो लज्जाशीलं यतेन्द्रियः एकान्तपुण्य
क्षेत्रे तृतीयायतेन गोचरे सर्वसंगो जितमनाः
तत्रैव व्रतं वा क्लृप्तसंय (साधकोऽप्यमारभेत ॥
एजाहोमात्मकस्तुसमारोयस्य स्पष्टमन्यत ॥ तत्र

ने ॥ लतमेकं जयेन्मन्त्री पूर्वमेवा समन्वितः तेन सा
 पूर्वमेवायं च १ मान्यकर्माणि सिद्धान्ते साधकस्य त्व
 सौ नोदयात्प्रभृत्यधिकविश्रान्त्या जपः कार्य इति श्री
 ३१ सस्यदेस्ति । तथा जपादशमांशेनोत्तमादिद्वयोः होम
 इति सामान्यकर्माणि वृषपाकर्षणादीनि किंच ॥
 भोमीसिद्धिर्वा मोतिदशालसजयेनत
 आन्तरिंसीचलभते लतपंचशताभ्रवं
 दिव्यासिद्धिर्वा मोतिसाधको नात्र संश
 यः दिव्याभुवनेष्वरप्राप्तिरूपान्तया कोदि
 कृते जपेपेस्यरीसिद्धिमाप्नुयात् व्यापक
 स्तुशिवो भूत्वानिग्रहानुग्रहतमः यथे
 संकुरुते सर्वधारयेत्सहस्रं शं सर्वगः
 सर्वकर्ता च सर्वतो भवति भ्रवम् ॥
 पातालाकाशगतिमामोतीत्यर्थः दिव्याभुवनेष्वरप्रा
 प्तिरूपं व्यापक इत्यादिना पेस्यरीसिद्धिः स्फुरीकृत्वा
 सर्वगः सर्वात्मा पतञ्जसर्वसाधक पतद्देहस्य एव
 कमलजकुम्भरुद्रतनुभिर्वित ॥ लभते इति शिव
 नोति एयं किं वस्तु शिवेशमूर्तिभिरथाप
 एयं द्विः त्विलं यदिरपरास्तेः समभिषेचति
 भक्तजने जयति समस्तसिद्धिदं दंतयनं
 शिवयोः इति नेत्राद्योतेः भिषेकं विधिना
 मयचमोधिकारः ॥

व्याधादिदोर्गतजरादिदोषज्ज्ञाशान्तिप
 रमारतेयत् अर्चाकृतिथ्यानजपादिभिः च
 न्करोमिति नोमिहोपाधनेन ॥
 सर्वपदलापिशतायां नुवादेनाल्पदवतारयितुम् ॥
 देव्युवाच ॥ क्रतोमयामहादेव मत्पुजित्सिद्धि
 मोत्तदः अथुना चित्तमिच्छामि सिद्धिं यत्सम
 न्वितं अमृतेशं महात्मानं सर्वप्राणिपुजीवितं
 यथासिद्धिप्रदं लोके मानवानां हितकृत् ॥
 पूर्वाक्तं दृष्ट्वा मनसपरात्पुविनाशानम्
 आप्यायने शरीरस्य शान्तिपुष्टिप्रदं शिवम्
 अथ प्रथमद्वितीयाधिकारोक्तवाच्यवाचकात्ममेव
 पोस्तुजित्तीयचतुर्थाधिकारोक्तनित्यनेमित्तकर्म
 रणामोत्तदः पंचमाधिकारोक्तकायकर्म तस्मात्माने
 नसिद्धिप्रदं मया क्रतुः इदानीं तु तमेव भो मदिव्या
 न्तरित्सिद्धिप्रदं मरुते प्राविश्य जीवने महान्तमात्मा
 नेयायासिद्धिर्यथासिद्धिस्तत्प्रदं लोके सर्वत्र भूतसर्गे
 द्वितीयाधिकारोक्तदृष्ट्या विशेषतो व्याधादिवाधित
 नोमनुष्याणां हितं करं श्रोतुमिच्छामि हितं कारत्वं पू
 र्वकृतेत्यादिना स्फुरीकृतं शान्तिर्ग्रहादिदोषनिवृत्तिः
 आप्यायः अक्षस्य सरसीभावः पुष्टिः एणां कृता पु
 भंदोर्गत्यादिहरं एवंष्टः ॥

ने

३२

श्रीभगवानुवाच श्रुयतां संप्रवक्ष्यामि रहस्यं प
रमाद्भुतं यथा तरेति मनुजाः खोदयिष्यन्ति
ताः अपरमृषा ता कान्ता जना दारिद्र्य संयुताः
आधिव्याधिर्भयो हि माः पापेर्ज्ञेर्विनिपीडिताः
सुख्यन्ते च यथा सर्वे पूर्वोक्ते दारुणोः प्रिये विवि
धं तदुपाये तु स्थूलं सूक्ष्मं परं च तत्

मनुजा इति कृपास्पदं सातिशयत्वेन चोदिता यथा त
रन्ति नडः खोदि भाजो भवन्ति दारुणोः भूतादिभिश्च
यथा मुच्यन्ते त्यज्यन्ते तथा प्रोक्तं वीर्यं सारमृषा जित्य
मार्थं रहस्यं तपो पायनं पंचवस्तु यत्तत्संप्रवक्ष्यामि तत्र
स्थूलं तु यजने होमो जपो ध्यानं समुद्रकं
संज्ञाणि समुदादीनि मन्त्रात्कुरुते मृषा

मन्त्राज्जनादि कुरुते स्ववीर्यं राणापि तिष्ठन्ति मुद्राश्च
वोक्ताः ॥ सूक्ष्मं च जादियोगेन कलानाञ्जदयेन च

सप्तमाधिकारभाविषदुःकषोडशाधादो यो
योगस्तेन तथा कलानाञ्जदयेनेति कलाकातावयव
सुहृता सुपल्लवरा परस्त्वया तो यो नाञ्जदयस्तेन श्री
संख्यन्त्या युक्तवाद्यान्तरं रौद्रेतरादिकाले कीकारेण प्र
युक्तो मन्त्राद्वा वीर्यं स्फारणेन सूक्ष्ममुपाये व्याख्यादि
ना ज्ञानं करोतीत्यर्थः ॥

परं सर्वात्मकं चैवं मोक्षदं मृषा जिह्वेवत् ॥
महासामान्यमन्त्रवीर्यं

पत्वात् मृषा जिज्ञास्य स्थिति निर्देशः सर्वात्मके परमा
द्वयमेतच्चाष्टमाधिकारे निर्णोष्यते तत्र स्थूलोपायं र
शीयितुमुपक्रमते ॥ यदा मृषा वशाज्जातः कालेन

कालिनः प्रिये दृष्टस्तत्प्रातिजातार्थं मृषा नेषाय जे
तदा सर्वस्य तोषचारेण सर्वोक्तविधिना ततः
मृषा परमृषाः कालो महामृषाः विधानं तृतीयाधि
कारोक्तं पागादि पंचव ॥ यस्य नाम समुद्दिष्टं पृ
जिये मृषा निदिधुं मृषा रुत रते शीघ्रं सत्यं सनात्
असावित्यर्थात् सत्यमित्युक्तानात्रम तं वचः ॥
या प्रमादतया सन्देहं निश्चयस्यैव सिद्धिनिमित्त
त्वात् ॥ सितशंकरपाशुक्ते चैतवीरसुते स्तिलेः

पुराणदाविन्यनेव कौज्जगद्वृत्तेष्विमेव ले
महा रता विधानेन च नृपयाय स्य नमतः स
दाशंति भवेत्ति प्रगतस्यापियमदयम् ॥

पुराणपलाशादिदारु इत्यनेदीयनं यस्य महारता वि
धानमस्वप्राकारादिविज्ञानं यागहोम्यच दृष्टप्रवेश
रक्षणं नाम त इति मन्त्रोक्ता श्रारितेन यमसत्यं यमगेहं ॥

अथवा शार्करायुक्तं पयसा केवलेन त होमा
मृषा जयेद्भीष्म मृषा जिज्ञासं शायः स्पष्टं ३
सुगन्धिहृत होमेन दीरवत्तमयेन ले तर्पितो ना
शयेत् मृषा जिज्ञासं शायः ॥ यस्य नाज्ञातस्यैवार्थात्

ने

३३

लीरहृतसमिहो माज्वरेता प्रायते लणात्
 प्रादेशमात्राः सत्वचः कनिष्ठाङ्गुलिमानास्यसाः
 शाखासामिधः ५ तिलतुङ्गलसासीकमाज्यतीरसमवि
 तं पषपंचामृतो होमः सर्वदुष्टनिवर्हणः
 मंत्रराजप्रसादात् ६ गुग्गुलोर्गुलिकाभिश्च
 त्र्यर्थाभिश्चरणमात्रया होमात्पुष्टिर्भवत्यापु
 लीरादेहस्यसुव्रते चरणकप्रमाराणाभिर्गुग्गुल
 पुष्पगुलिकाभिराज्यतीरतोद्गात्मविमधुक्ताभिर्होमा
 तुष्टिर्भवति वषडाप्यायनेशस्त इतिसच्छन्दोक्तनी
 त्वासर्वत्राववषज्जातिः प्रयोज्या ॥
 यदाव्याधिशताकीर्णोदावलोदृश्यते नरः
 तदासंपुटीकृत्यनामजघाविमुच्यते ॥
 मूलमंत्रेणोत्पत्ता किंच ॥ ग्रंथमन्त्रं न पत्ति
 शानमृते शोनसंपुटे तस्य सिद्धाति सति प्र
 जपो वत्सकस्योक्त भाग्यहीनोपयो भवेत् ॥
 विधिना यत्तत्प्रासंगिकमुक्ताप्रकृतमाह ॥
 लीरा मात्रस्य देवेशि भेषजं मन्त्रसम्पुटे
 दीयते दीयते तत्त्वणा देवि स पुष्टिलभते वली
 भेषजमौषधं मन्त्रसंपुटमिति मन्त्रसंपुटीकारेण प्र
 हृतममथ्यगंजीवंचन्दमंडलम् ॥ युक्तमित्यर्थः १
 अथगं साद्यर्गो रोपितं कृत्वा मृत्वा रुज्यते भृशं ॥

साद्यर्गोः सविसर्गसकारहोमवीजप्रणवे जीवनि कला
 त्कमात्क्रमं वहि निरुतैरोपितमष्टा मुदितु ध्याते राका
 नं चन्द्रविम्बसन्निविष्टमात्मनः परस्य वाजीव्यः करो
 ति ध्यायति समस्तमुत्तरति कृते त्यक्तर्भा वितरिण ज
 साद्यर्गो रोपितं कृत्वा ध्यायेद्देहेतुयोगवि शोपि
 त् सर्वव्याधिविनिर्मुक्तः संभवेत्त्रात्र संशयः
 जीवदेहे रस्यायं रोधनप्रयोगः ॥ १५ ॥
 लीरोदपद्यमथस्य ममृतोर्मिभिराकुलम् ३
 धीयः शाशिरुहंत साद्यर्गोः सस्पृहीकृतं ध्यायेत्
 सुप्रहृष्टात्मा आत्मनोपि परस्य वासवासाभ्य
 न्नं शुभं सथा हरितविग्रहं अनुद्दिशमनाया
 लीराविमथस्यसि संसर्वरोगैः प्रमुच्यते ॥
 तसरोरुहकर्णिकागते नृपविष्टमूर्धस्ये त्वमृतेर्मि
 श्रपमानसैर्देवप्रभाभारो ह्युल्लेखो रोदतवद्दे रन्तर्वदिशा
 एवितं सुभ्रं च प्रोक्तयुक्ता ध्यात मंत्रराजसंपुटीक
 तं यस्य शरीरं भृशं ध्यायते स नीरोगो भवति ॥ १३
 रोचनां कुंजमेनैव वलीरेण च समन्वितः सित
 पद्येष्टपञ्चमथ साद्यर्गो रोपितः सर्वव्या
 धिसमाकान्तश्चन्दमंडलवेहितः चतुष्का
 रापराकान्तो वज्रभृद्भुजाग्नितः मुच्य
 ते नात्र सन्देहः सर्वव्याधिनिपीडनात् ॥

ने ३६ गोरोचनाकुंजमतीरैर्भूर्जासौसितकमलमालिरव्यप्र
तिपत्तुक्तपुक्तोच्चिरिवतमन्वेणरोधितोर्ध्वार्ककिर्ण
कायोनासहारोच्चिरिवितः सोधावहिषोऽशकालेनु
विम्बवेष्टितः सवज्रकचतश्चपुरस्थाव्याध्याकानो
पिसर्वव्याधिप्रपीडनामुच्यते वज्रहृद्भुजेत्युक्तेः सम
धिष्ठितानिवज्राणिध्यायेदिति शितयति ॥ १५ ॥

घोऽशारेमहाचक्रेघोऽशस्वरभूषिते प्रायत
मन्वयोगेनमथ्येनामसमालिखेत् जीवा
नत्सान्तमथ्यस्थवर्णान्तानेनरचितम्
प्रत्यर्णममृतेशोनसंपुष्टितत्सर्वतः म
थ्येदलेसर्वेषुशशिमेंडलमथ्यगं बाह्ये
तद्विगुणं पद्मंकादिसान्तकमेरातु पूर्व
वर्तलिखेन्मन्त्रीप्रतिमाद्यर्णरोधितं वर्ण
तदन्तःसाष्टयनामबाह्यैर्कमेंडलं पुरत
रपुरणाथःसमन्तात्परिवारयेत् सितचन्द्र
नसंयुक्तंरोचनातीरयोगतः लिखित्वा मं
न्वराजतुर्कर्मरतोदसरे महारत्नाविधा
नेतुपुष्टिसोभागपदायकं पतचक्रंमहादेवि
सितपुष्पैःप्रपूजयेत् सर्वस्यतोपचारेणम
धुमथ्येनिधापयेत् अनेनैवविधानेनसमा
हृतस्तु जिज्ञेवेत् ॥

घोऽशरशकमलकर्णिकायामंजुससुष्टितं साध्यनाम
जीवस्यसकारस्यान्तः कृत्वासान्तस्यकारास्यान्तविधा
यवर्णानेननक्तकारेणान्तर्वहिसंस्थितेनरचितं कुर्या
त् प्रतिमन्वेचामृतेशससुष्टितं नाम वकारवेष्टितं क्रमे
णाकारादिसरमथ्यगंकृत्वा मथ्यस्थमन्वसंमुख्येन
लिखेत् घोऽशत्रयपद्मस्यवहिर्द्वोत्रिंशदलपुष्पिख
तत्रचकादिसान्तान्द्वात्रिंशदहर्षाभ्यसेत् तेषुचप्रति
वर्णं पूर्ववत्साध्यवर्णरोधितमित्युक्तपुत्तामन्वसं
तंतदिति पूर्ववत्संसाध्यनामान्तमथ्येलिखित्वास
र्वस्यास्यवक्त्रिर्कमेंडलमिति वकारेतद्वहिः पुरन्दर
पुरमिति वज्रलावितंचतुरश्रसन्निवेशंकुर्यात्
प्रतिमाद्यर्णरोधितमित्यव्यवहितेनप्रतिनासवर्ण
शहस्यसंख्यः पतत्सर्वचक्रंसितचन्द्रनगोरोचना
तीरैर्लिखित्वासितकुसुमकर्परादिभिरभ्यर्च्यसहस्र
कमथ्यस्थपुष्टिसोभागपदायकंमधुमघान्वितंच
मस्तुजित किंचेदं ॥ १५ ॥ राजरत्नाविधानंतुभूभ
तातुप्रकाशयेत् सेशामकालेवरदंरिपुदयाप
हंभवेत् शिवादिनवतत्त्वानिप्रत्येकंशशिमलं
मथ्यात्पूर्वादिदेशान्तममृतेशोनमन्त्रिणा
यदाव्याधिप्राताकीर्णमपस्तुप्रातेनवा तदा
स्यतोपचारेणपूज्यंतीरुतेनवा तिलैःतीर
समिद्धिर्वाहोमाच्छान्तिसंभुज्यते ॥

ने. १५
 श्रुतानवितानवित्यस्तेरावचतस्ककलितकोष्टन
 वकेप्रत्येकचन्दमंडलान्वितं मध्यकोष्टकात्प्रभृ
 तिप्रागादिक्रमेणोपशान्तं शिवसदाशिवेश्वरविद्या
 मायाकालनियति प्रकृतिपुरुषतत्त्वानिनामतत
 त्त्रिरव्यसितोपचारेणानेनमन्वेष्टामंत्रिणा यदापूजा
 तीरवृताभ्यांतीराक्तैस्तिलैः वीराक्तैः समिद्धिर्वाहो
 मे यथाशक्तिक्रियते तदाव्याख्याय पश्यतु शता
 कीर्णमपि साध्यशरीरं स्वस्थतामेति ॥ १६ ॥

मृ. एवं संपूज्य कुंभे तस्यैव धिसमन्वितं ॥ सित
 पद्ममुखे वाङ्मोरे रत्नगर्भास्तु शरिते सर्वमं
 गलवो घेरा शिरसि स्युः भिषे च येतु समु
 च्यते न सन्देहः सर्वव्यापि प्रपीडितः ॥
 पवमिति शिवादिनवतत्त्वानि उक्तयुक्ता कुंभे ध्या
 ता संपूज्यते न यो भिषिच्यते शिरसि स सर्वव्यापि
 भिः पीडितोऽपि मुच्यते सितपद्मे मुखे मुखे उच्चार
 आसो दोषयेति समासः ॥ १७ ॥

ध्यात्वा यदा मृतं नित्यं नित्योदितमना मयं
 प्रक्रियान्तस्य ममृतमवतार्य पराङ्मुखो
 चतुरां वा मन्त्राधारं नवधानवपूजितं शता
 वतो भित्तं नित्यं घट्यं चैकसमन्वितं अनन्त
 धारगंभीरमष्टाविंशतिभूषितं पंचभिर्वा
 प्रसिद्धार्थं पूर्यते न निरन्तरं ॥

पवं ध्यानपरो यस्तु मवाद्याभ्यन्तराभ्यन्तं वितोभ्यकलशं
 चूर्भिर्दक्षिणैः कोमं वतत्परः अनुग्रहपदावस्थोऽयमिषि
 प्रक्रियान्तस्य समनानाधुपर्यन्तगमुमु चेत्ययत्नतः स
 नापरतत्त्वामृतं परा मृतं नित्यमुदितमना मुच्यते न सन्देहः
 वृत्तचिज्ज्योतीरूपं नित्यमविनाशि नवि सारादु रतिक
 यते आसयो मायायतस्तादृग्धात्वा समावेश
 युक्ता विरूप्यततयवपरशिवा रमृतमिति शास्त्रानन्द
 मवतार्य शिष्यशिरोवतीर्णं विचिन्त्य तन्मन्त्रं पूजितं परा
 मृतं पूर्य कलशमुज्ज्वालयैव मितुभयामृतध्यानासक्तो
 मन्त्रराज परासर्वपरो नुजिह्वतवाचार्यो यस्य चूर्भिः सर्वाभ्य
 न्तमेतदमृतं विकिरेत्स मोक्षमाप्नोत्येव कीदृगमृतमि
 त्याह चतुर्थेन वक्ष्यं शतत्वं रूपतोति च स्थित्या असृता
 नितेषा माधारमाश्रयेत ध्यानवधाया निनवनवात्मयो
 मव्याम्यादि प्रक्रिययेकाशीतिः पदानितैः पूरितं संपूर्णं
 व्याप्तं तथा शतार्थेन पंचाशताग्रादिदानैः वर्णैः लो
 भितं व्याप्तं भावितं तथा षड्विंशतैः पंचभिर्वक्त्रैरेकेन च
 मूलेन सम्पगन्वितं श्रीस्वच्छन्दायुक्तसाध्यमं ब्रह्मसंहिता
 पूर्णं तथा अननैः कालाग्राह्यनाश्रितानैराथोरेः भु
 वनैरेवेष्टातैः गंभीरमपरिच्छेद्यं तथाष्टाविंशतावक्त्रं
 पंचककलाभिर्विभूषितं तेनैत्यनेन षड्विधेनाधुना ते
 रन्तरं पूर्य अतएव प्रसिद्धिः प्रकृष्टा भुक्तिमुक्तिस्त
 र्णासिद्धिरर्थः प्रयोजनं यस्य अतश्च योनेनाभिषिच्यते ।

ने प्रायुर्वलंजयः कांतिवृत्तिर्मेधावपुः प्रियः
 सर्वप्रवर्तते तस्य ॥ प्रकुर्वेण वर्तते पुष्पतीत्य
 ३६ र्थः तथा ॥ १५५ ताराग्रमुत्तमं प्रवर्तते किं
 इः खार्दितो विदुः खस्तु व्यापिमाना तरु भवे
 त वग्या तुलभते पुत्रं कन्या तपति मावरेत
 पतक्तलशाभिषेकात्सर्वो भीष्टफलमाप्नोतीत्यर्थः यदा
 यान्तात्समीहते कामांस्तान् सर्वाभ्युदमाश्रया (२
 तदित्यं। अभिषेकस्य माहात्म्यविधानं विहितस्य तु
 कथितं ते मया देवि पूजानां हितकाम्यया ॥
 अथ शास्त्रापचारेण शास्त्रान्तरव्यवहारेण तदिदं
 भिषेकात्साध्यः सर्वशास्त्रपरहो भवेत् अर्हशास्त्रेणा
 ने अर्ह इति श्रुत्येषाः पतङ्गपसंरुन्नन्यदवतारयेति
 एवं स्पूलं विधानं तु सूत्रं चैवाधुना शृणु ॥
 अनेनाधिकारेण स्पूलध्यानमुक्तं भाविना तु सप्तमे
 न सूत्रमुच्यते इति शिवम् ॥
 समस्तदुःखदलने सर्वसम्पत्प्रवर्तनं परनि
 र्वाणजननं नयनं शांकरस्तुतः
 इति नेत्रोद्घोते साधनरत्नाविधिषष्टः ६।
 ओं चक्राधारवियल्लक्ष्यग्रन्थिनाद्यादिसंजुलं
 स्वास्तेतः देहमासिचन्मरा मूर्ध्वैतारो विभोः
 अथ स्पूलध्यानं निरोत्तिमाह ॥ श्रीभगवान्
 श्रुतः परं प्रवक्ष्यामि ध्यानं सूत्रमनुत्तमं ॥

न विद्यते उन्नममन्यत्सूत्रध्यानं यतः परं ततोऽप्युत्तमं भ
 विष्यति तदुपक्रमेत ॥ अतश्चक्रं स्वराधारं विलतं
 योमपंचकं ग्रन्थिहादशासंयुक्तं शक्तित्रयसम
 न्वितं सात्वाशरीरेतु श्रोणिदशनादिपथावृतं
 हासमन्यासहस्रैस्तु सार्थकोटिचयेण च नादि
 हृत्ते समाकान्तमलिने व्याधिभिर्वृतं सूत्रध्या
 नास्तेनैव परेणैवोदितेन तु आध्यायं कुरुते या
 गीश्यात्मनो वा परस्य वा दिव्यदेहः स भवति सर्व
 कृतवः परं जन्मनाभिहृत्ताल (व्याधिवर्जितः ॥
 विन्दुनादस्यानानिनादिमायायोगभेदनदीमिश्रिता
 ख्यानिनादिमायादिप्रसराग्रयत्वात् चक्राणियत्रस
 राः षोडशा अगुष्टगुल्फजानुमेकपायुकर्दनाभिजवर
 हत्कर्मनाडीकंठतालुभूमथललाटजसरन्ध्रहादशां
 ताख्याजीवस्थाधारकरत्वाधारायत्र यदि सर्वमहत्वा
 दस्य नयस्य कुलप्रक्रियया मेकस्याथः ऊलोत्तेयो १
 मध्येतु विषसंज्ञितः २ मूलेतु शाक्तः कथितो बोधना
 दप्रवर्तकः ३ अग्निसंज्ञितस्तु शोधमेगुलानां चतुष्टये
 नाभ्यधः पवनधारो ४ नाभावेव चक्षुः ५ नाभिहृत्
 ध्यमार्गेतु सर्वकामाभियोमतः ६ संजीव्यभियाना
 ख्यो हृत्प्रमोदरमथगः ७ वरुः स्थले स्थितः कूर्मो ८
 गले लोलाभिधः स्मृतः ९ लम्बकस्य स्थितश्चोर्ध्वसु

ने सुधाधारः सुधात्मकः १० तस्यैव मूलमाश्रित्य सोम्यः
 सोमकलावृतः ११ धूमध्वजगगनाभोगे विद्याकमलसं- १३
 स्तितः १२ रौद्रस्नातुतलाधारो रुद्रशक्त्या त्वधिष्ठितः
 ३७ चिन्तामण्यभिधानाख्यश्च तस्य निवासियत १५ व
 सस्य समये तत्र द्याधारस्त १५ सस्य केनाङ्गाधारः
 परः सूक्ष्मावनयाप्रियवोधकः १६ इत्युक्ताः षोडशा
 धारा इति श्रीरघुनन्दनविहङ्गभयङ्गपाणिनस्त्यागिल
 लणीयानियतनिगवरणरूपत्वात् एवमनन्तं तज
 न्माख्यमिति त्वत्समागानां जन्मनाभिहृदिन्दुनाद
 रूपाणां बोधोपपन्नं विद्यते यत्र जन्ममूलतमाया
 ख्य इत्यभिधास्यमानाश्चेत्यवृत्तिहेतुत्वाद्भुक्त्ययः
 मायापाशावब्रह्मविष्णुरुद्रैश्च सदाशिव इभिका
 दीमिकावैन्दवनादशक्त्याख्याय पाशाद्वादशतैः
 संयुक्तं इत्यादिनाशक्तित्रयेण सम्पगन्वितभीष
 रणीयादिविषये प्रवर्तमानं सोमसूर्यवक्रि रूप
 धामत्रयपथैः सव्यापसव्यपवनेः मध्यमपवनेन
 चाधिष्ठितं इति पिगलासुपुमणारेखनपवनाश्च
 येरानाडित्रयेण युक्तं गाथारीहस्तिजिकाष्टपाय
 णसुसाकृष्टशोविनीभिश्च युक्तत्वादशनाडयः
 पन्थानो येषां प्राणापानसमानोदानव्याननागह
 र्मेककरदेवदत्तयनं जयानां तैराससन्तादृतमोत

श्रोतं दिग्दशाकावस्थितनाडिदशकप्रपञ्चभूताभिः स्वा-
 समत्यासहस्रैर्मध्यव्याप्त्यसार्थकोटित्रयेण च महाव्याप्ता
 नाडिद्वन्द्वैः समाक्रान्तं प्राणवमायीयकर्ममलयोगाल्म
 लिनं योगिनामपियेनेदेतदिभोगतइति स्थित्यावशं
 भाविद्याधिकोटीकृतं शरीरेस्तात्वा योगीयस्यात्मनः
 यस्य वापरेणोवेति पररूपतामनजुनपिसमनन्तरभा
 विनासस्य ध्यानामरतेनोदितेन स्फुटीभूतेनाप्यायेकरो
 ति सगतव्यापिदिव्यदेहइति सूक्ष्मध्यानामरतोन्मिष
 स्थाकृष्टीतिश्रुभवति सूक्ष्मध्यानामरतेनैव परेणोवोदि
 तेनेति यदुक्तं तस्योपक्रमं स्फुटयति "सूक्ष्मध्यानाम
 तेनैव परेणो यत्स्वरूपं स्वमेवेद्यं सस्य सव्याप्तिसंभवं
 सोदितार्तपराशक्तिस्तत्स्यात्तद्गर्भगाशिवा तं
 वदेन्मध्यमप्राणोप्राणापानान्तोरध्वे अहंभू
 त्वाततोमन्त्रतस्य तद्गर्भगं भवे सोदितेन वरा
 रोहेस्यन्दनं स्पन्दनेन तत् कृत्वा तमभिमानं त
 जन्मस्थाने निधाययेत् भावभेदेन तत्स्थाना
 मूलाधारेनियोजयेत् नादसूच्याप्रयोगेन
 वेधयेत्सूक्ष्मयोगतः आधाराषोडशं भित्वा य
 न्मिहादशकं तथा मध्यनाडिपथाहोवेध
 येत्यमं भवे तत्रविश्रुततोभूत्वा तत्स्थो सो
 व्यापकः शिवः सर्वमयपरित्यागात्रिफलाहो
 भशक्तिः ॥

ने

३८

३८

पुनरापूर्यते नैव मार्गे राह्यान्तरं तत्र प्रविष्टमात्रं तु
 ध्यायेन्न ध्यायनं विस्त्रा मानुभवे प्राप्य तस्मात्स्या
 नाप्रवाहयेत् सर्वतदमृतं वेगात् सर्वत्रैव निरेक्षयेत्
 अनन्तनादिभेदेन अनन्तामृतमुत्तमं अनन्तध्यान
 नयोगेन परिपूर्णं पुनरेवकं अजरामरस्ततोभूत्वा
 सदा ह्याभ्यन्तरे प्रिये एवं नृत्तुजिता सर्वसूक्ष्म
 ध्यानेन पूरितं ततो सोसिद्धातिप्रसन्नं देवि न
 यदिति प्रथमाधिकारनिर्दिष्टपर्यायान्या ॥
 त्ववीर्यं स्वरूपमिति विशेषानिर्देशात् सर्वसंवेद्यं
 स्वप्रकाशनं तत्संवेदनाख्यप्रमाणप्रमेयं तस्य दे
 वातिदेवस्य परापेक्षानविव्यते परस्य तदपेक्षत्वात्
 स्वतन्त्रो यमतः स्थित इति श्रीकामिकोक्तनीत्यास्पभ
 गवतः प्रमाणगोचरत्वात् अतएव स्वतन्त्रात्मन्यव
 तिष्ठति न तस्य चतद्विदितस्यात्मन्यभावात् प्रत्यु
 त्तात्पदिसं तद्याप्रत्वात् तन्मयमेव संभवतीत्याह
 स्वव्याप्तिसंभवं स्वव्याप्त्या संभवो विस्तरूपतयोर्म
 ज्ञनं यस्य प्रस्पृचभगवतः परस्वातन्त्र्यात्मा प्राप्तिः
 स्वाश्रयविचारिणी चात्ता बुदिता प्रस्फुरद्वृपाते वैवभ
 गवद्वृषे स्थितान् चाथाशयेयभावेनापितु सामरस्येने
 त्याह तद्गर्भगा अतश्चाश्रयः परमार्थशिवाभिन्न
 यत्वात् शिदपवपरं रूपं भित्ति भूतत्वेन प्रकाशपसूक्ष्म

ध्यानं वक्तुमुपक्रमते तावित्यादिना तां पयंचिति प्रा
 किं मध्यमप्राणे सुसुम्णास्योदानाख्यप्राणावस्थानि
 वहेन्निमज्जित प्राणापानव्याप्तिमुष्मन्तया विमृशोत्
 कथं अहंभूत्वा देहादिप्रमात्ता प्रप्राप्तनेन पूर्योर्द
 नामाविशेषार्थः तत उक्तवत्प्रमाणवीर्यव्याप्तिकं
 मूलमंत्रं तत्संज्ञं तद्गर्भगमिति पराशक्ति सा सरस्यस
 यमत एव स्पन्दनमिति सामान्यस्पन्दरूपं कृत्वा कथं
 सोदितेन स्पन्दनेना प्राणाद्यस्फुरतादृष्टेभेन एवंमेव
 वीर्यपारमार्थ्यपतमभिमाने तदसामान्यवत्कारमयं
 स्ववीर्यजन्माधारध्यानचक्रे निधापयेत् प्रतिष्ठाप
 येत् कथं भावस्पन्देह प्राणादिमिताभिमानसयस्य
 भेदेन प्रशानेन ततोपि मूलाधारे कन्देतमभिमानं भा
 वाभेदेनैव प्रयोजयेत् निरुद्धं कुर्यात् ततोपि स्फुरतो
 मिषताश्रयमनुनाय प्राणासूत्राहेतुना कृतो यः प्र
 कृतः कमात्मकमूर्ध्ना रोहात्मा योगस्तेन तथासूक्ष्म
 योगत इति अस्मिन् स्फुरतो जनेन प्रकर्षेण मध्यना
 शीपयमाहूतः सर्वो हि एतल्लशास्त्रादिष्टमाधारो
 दृष्टाकं तद्योयकान्तिरौघ्यमाणान्निह्यहादृष्टाकं च
 भित्वा परमं भवहादृष्टाकं यामवेययेताविशत त
 त्वप्रविसर्वस्यामयस्य महाभायापयेन स्पन्दनस्य प
 रित्यागात्तत्रैव भवपदे स्थितः सन्त्यायकनित्योदित

ने
३६

पराशक्तिसमरमशिवैकतृपोभूत्वातेनैवहादशानाद
नाः प्रसूतेनमथमेनमार्गेणाहदयमथमासूर्यपरानर
प्रसरणाद्धरितं कृत्वा तत्रहृदिप्रविष्टमात्रं तत्परमा
नन्दरूपं रसायनमासादितं ध्यायेद्विमशोना वयावतत्र
विश्रान्तिमेति ततस्तस्माद्दयाडच्छलितं तदमृतं प्र
वाहयेन्नानाप्रवाहाभिमुखं कुर्यात् ततस्तेनैवास्तेना
नन्तनाडीप्रवाहप्रसूतेन बहलध्यानध्यानेन सवासा
भक्तारं स्वं पुरंदरेहं परिसूर्यतदनन्तं सर्वममृतं वेगात्क
तप्रवाहेन सर्वरोसं रन्ध्रेः सर्वत्रगोचरे रेचयेदद्युष्टि
त्रप्रवाहं प्रेरयेत् एवं परवीर्यात्मना भवतामृत्युनि
ता प्रोक्तस्तत्तज्ज्ञात्वा नन्दध्यानेन यदा सर्वसागरितं
विनायति योगी तदा सावनरा तरो भूत्वा तिस्रं सिद्धिं
मृत्युनिद्रावकतामाप्नोति नात्र प्रमादस्तु न भ्रंश
यः कार्यः पवंशाक्तानन्दमार्गावष्टं भात्मकोलिकप्र
क्रियोक्ताधारा विभेदेन सत्सध्यातमुक्ता स्थूलपुक्ति
क्रमेणातत्र प्रक्रियोक्ताधारादिभेदेन सर्वसिद्धामृतक
ञ्जोलाविन्ननात्मसत्सध्यानेन वत्सुपक्रमते ॥

जन्मस्थाने समाश्रित्य सन्दस्या मध्यमा
कलां तत्स्य कृत्वा तदात्मानं कालाप्रितस
माश्रयेत् गत्वा गृहीतविज्ञानं वीर्यं तत्रैव नि
दिपेत् तदीयां प्रतिताशक्ति क्रियायां मध्यमा
तमा ।

नोधते भित्ताग्रस्थिभेदेन चेच्छया मूलस्यन्द
माश्रित्य तत्कावाहदयं ततः मध्यमार्गप्रवाहि
स्यासु पुमानाख्या समाश्रयेत् तामेवाश्रित्य विरमे
तत्सर्वेन्द्रियगोचरात् तदा प्रत्यस्तमायेन विज्ञाने
नोधतः पुनः ब्रह्मादिकारणानां तत्प्रागं कृत्वा
ज्ञानेः शानेः च स्यात्शक्तिमतां माप्यक्रातुलाया
निरोधिकां मायादिग्रन्थिभेदेन ब्रह्मादिवोमप
पूर्वजन्मस्थानमानन्देन्द्रियमुक्तमि चकम्
इत्तकन्दः तत्र सन्दस्या तमिति सन्धाविष्टा मध्यमा
कलां प्राणाशक्तिमाश्रित्य सन्नगन्मस्थानसङ्कोचवै
कासाभ्यां शतशतान्मिषितो हस्तप्राणाशक्तिमया
स्यात्माने मनस्तदवसरे तत्स्य तन्निभालनेकाविष्टं क
ता कालाप्रिमिति पादाद्गुणधारंगत्वा समाश्रयेद्वा
वनपाध्यासीत् तत्रैव गृहीतविज्ञानं वीर्यमिति क
न्दध्यासादितं शाक्तस्यन्तात्मवीर्यं निदिपेत् भा
वनाप्रकर्षणास्कृतयेत् इत्यंतेने पुक्तवीर्येणापूरिता
लब्धोदया प्राणास्यन्तात्मा क्रियाशक्तिः उत्तमा अति
प्रायेनोद्गता सती मध्यमा भवति समस्तदेहस्य नाभि म
ध्यं तत्र प्राप्ता जायते कथं इच्छया संकोचक्रमोक्तो
धाराहरण प्रयत्नेन विज्ञानेन च भावनया श्रुतस्तु
परितनगुल्फजानुमेककन्दनाभ्याख्यानां ग्रन्थीनां

ने
६.

भेदेन व्यवधानापोरेताभिन्ना र्थातीत्येवोच्यते
कम्पभेदितामा एतलिका भूधुमेति वदद्भिः स्त्रीकारार्थः
अथ मूलस्य नंदसमाश्रित्येति मन्त्रगत्यस्थानं विवक्षा
ऊच्यते परम्परापुरःसरं निरोध एतच्च श्रीसूत्रे
रूढिवाकरणोपलक्षणपरं अतएव याज्ञनाद्यात्य
क्तापरिहृत्यतत इति प्रोक्ते स्थापना वदं भयुक्तमथ
मार्गप्रवादिण्या प्रोक्तयामथ प्रारावृत्तशक्त्या सुषु
म्णाख्यानां सम्यगाश्रयेत तामाश्रित्यतत इति च
भक्तात्सर्वेदियगोचरादिरमेदन्तः सुखीकृतसर्वे
दियः तिष्ठेत् तदा च प्रत्यक्षाप्रतिष्ठितामायाश
रादिप्रधानतात्माख्यातिर्येन तत्तद्वत्तमकात्मनः
त्मना ज्ञानेन हृत्कंठादिगतसृष्ट्यादिसंविक्तभावव
त्त्वादिकारणानि क्रमात्पक्ता वदमा रागमायादिप्र
त्यभिभेदेन न सह हृदादिव्योमपंचकं त्यक्ता वत्त्वा ब्रह्म
विष्णुरुदेष्वरसदाशिवशिवाख्यानां करणानामुधु
तदुधुस्थिता ऊरुत्वाख्या शक्तिप्राप्य विज्ञानेनोधु
विरमेदुत्तना परतत्त्वतामाविशेदिति हरेण संवेधः
विरमेदिति पूर्वस्य मिहापियोज्यतत्र निभेयप्रम्या
दीनां स्वप्नपंता वत्कमेणादिशति ॥

जन्ममूले तमायाव्यो ग्रन्थिर्जन्मनि पाशवः
ब्रह्माविष्णुश्च रुद्रश्च ईश्वरश्च सदाशिवः ॥

कारणस्यास्तु पंचैव ग्रन्थयः सप्रदाहताः इभिका
ख्यस्तु योग्यि हि मार्गास्तमनः शिवः तदर्थे दी
पिकानामतर्धे चैव वेन्दवः नादाख्यस्तु महा
जन्ममूलानन्दे हि १ ग्रन्थिः शक्तिग्रन्थिरतः परं ॥
एतच्छरीरोत्पत्तिहेतुमाया रूपतया मायाव्याग्रन्थिः
जन्मनिकन्दे पाशवः पशूनां संज्ञा चित्तवशात्कितात
पाशपानामयमाधारकरानानाशो प्रारादीनां प्रथमो
द्देशकल्पः हृत्कंठान्तुधुमप्यललाहस्यानां ब्रह्मादी
नां कारणानां पशुप्रतिहेत्यादिकर्तृत्वेन निरोधकत्वा
दुन्विहपत्वात्तत्त्वः पंचग्रन्थयः निरोधिकोर्ध्वे इभिका
दीपिका चैव रोपिकामोचिको धुगावेति श्रीसूत्रे
नादशक्त्योया उक्तास्ता एव ह परचित्यकाशावारक
रूपत्वाद्ग्रन्थयः उक्ताः तत्र इभिकाख्यो योग्यिरसो
हि मार्गास्तमनः निरोधिकास्तुष्टवामदतिरावाह
निःशेषप्रशमनहेतुरत एव शिवरुधेकमार्गो रोह
कत्वाद्देवो रूपस्तदर्थे किंचिदीमिहेतत्वादीपिका
ख्यग्रन्थिरतोपि किंचिदधिकप्रकाशहेतत्वाद्देवो
रोचिकेत्यन्यत्रयोक्ता शक्तिस्तद्व्याग्रन्थिः तदपरि
नादाख्यो महाग्रन्थिरिति सोचिकोर्ध्वगेति युदत्त
त्रशक्तिहयमुक्तं तत्रोर्ध्वगानादनादिति तत्रैव योक्ता
मैवेहानभिहितमोचिकानादाख्यो महाग्रन्थिरित्युक्तः
महत्वासाग्रन्थयः भावादेव अतः परः शक्तिस्था

नस्यो ग्रन्थिः शक्तिग्रन्थिः यदेवं निर्णीतं तत् ॥ ॥

ग्रन्थिहा वशा कंभिन्ना प्रविशोत्तरमेव दे ।

उत्पन्ना परतन्त्रात्मनिधामि अत्र ब्रह्मादिकारणग्रन्थिभे

देन वशाक्तिस्थानं दत्तयेदित्याह ॥ ॥ ब्रह्माणां च त

था विसृज्य देवैरेष्वरेतया सदाशिवेन तया शक्ति

अन्ते स्थानं शब्दो ब्रह्मादि । शिवस्थानं प्रभवेयत् ॥

प्राज्ञानामपि तत्स्थानं प्रतिपादकत्वं सत्त्वनाय अथ पूर्वो

दिष्टं पूज्यं पंचकं षड्भुजं च प्रदशयति ॥ ॥ त्वमनन्ते

तजन्माख्यं नाभोद्योमदितोयकं तृतीयं तदुदित्या

ने चतुर्थं विन्दुमध्यतः नादाख्यं तसमुदितं षड्भुजं

मध्यतोच्यते जन्माख्यं नाडिचक्रं तन्नाभोमायाख्यं

सुतमम् हृदि स्थं योगचक्रं तत्तालस्थं भेदनं स्मरते

विन्दुस्थं दीपिचक्रं तन्नाभोपुष्पमुच्यते ॥

अनन्तवह्निश्चाश्रयत्वादनन्तम् नादाश्रयत्वात् नादाख्यं

नाडिप्रसरहेतुत्वात् नाभिचक्रं कायस्थं हस्तानामिति

नीत्यासमस्तमायाप्रपंचख्यातिहेतुत्वात् योगिनां

चित्तेकाग्रप्रदत्तात् प्रयत्नेन भेदनीयत्वाद्दीपिचक्रमन्ता

त् शान्तिप्रदत्वादितिक्रमेण नाडिचक्रादौ हेतवः

पतानि शून्यानि सौषुमांश्च प्रदत्तात् चक्राणि तभे

दप्रसरहेतुत्वाद्देयानीति कृत्वा तैः सह ॥ ॥

पूर्वोक्तानि च सर्वाणि ज्ञानशून्येन भेदयेत् ॥ ॥

पूर्वोक्तानीत्याधारग्रन्थादीनि ज्ञानशून्यं मन्त्रवीर्यं

भूतचित्कृतं ज्ञानशून्येन जनेषु किमिह ॥ ॥

आक्रम्य जन्माधाराख्यं तन्मूलं पीडयेच्छनेः ।

चित्तशरीरं कायेण कन्दभूमि मवष्टभतन्मूलमिति म

त्तगन्धस्यानेनैरिति संकोचविकासाभ्यासेन प्राप्तु

मेव सुपलस्य पीडयेद्यथा शक्तिरूधैर्भुवेव भवति अ

थ प्रसंगात्ताराशासु प्रसिद्धा न्यपायान् जन्माधाराख्यं

तस्याधारस्य सप्रोत्तिष्यायाश्च एतत्परम् ज

न्मस्थानं तत्कन्दाख्यं रूपं तस्यानपेक्षकम्

सत्त्वादेतत्तथैव हस्तधारत्तयोच्यते ॥ ॥

मरुद्वद्वहेतुत्वात् मध्यनाडीकन्दप्रपत्तात् कर्षाकारत्वा

त् सुस्थित्यादिव्योमान्तत्वं पंचकस्थानत्वात् सत्त्वादे

वत्स्फुराणां मूलभूतत्वाच्च जन्माधाराख्यायते एवं महात्मा

ज्ञानप्राप्तेषु निरुच्यते कन्दभूः ॥ ॥ यस्मात्तां खेचय

त्वात्तु मुद्रां विन्देत्तयोगवित् मुद्रया तत्तथा देवि श

क्त्या वेनुदितो यदा तदा चोर्ध्वं तद्विसरेदित्ज्ञानेनोर्ध्वं

तामिति कन्दभुवि स्फुरितो शक्तिर्भुवो १ तः क्रमात् ॥

हर्षस्थधारणात्माशानोचनभेददा वराणां तन्मात्परमं वि

द्विरात्तु मुद्राणां सुमुद्रां खेचोयगगने च वराणां तवेचया

ख्यां योगी लभते लब्धया तत्तथा यदात्मा यदा एतमुद्रि

तस्तद्विशः स सन्नः तदा मन्त्रवीर्यं स्फुरन्नात्मना वित्ता

नेनोर्ध्वं दादयान्तं यावद्विस्तरं प्रसरेत् पतदेव स्फ

र्यो दयति ॥ ॥

13

भित्वा भित्वा त्वं स्यान्नेयावत्सर्ववर्चिते
 तत्त्वानं चैव संप्राप्य योगी समस्तो भवेत्
 निष्कलं भावमापन्नो व्यापकः परमः शिवः
 परं स्यान्नेयावत्सर्ववर्चिते भित्वा भित्वा त्वं स्यान्नेयावत्सर्ववर्चिते
 स्मृतीकृता समस्त इति सर्वस्याथस्तनस्याथस्तन
 यीभावप्राप्तिः परमः शिव इति नतु भेदवायुक्तव्यति
 रिक्तमुक्तशिवरूपः अयं शोकार्थेन परमशिवाभेद
 व्याप्तिमत्त्ववदनशक्तेरवरोहक्रमेण व्याप्तिमादेष्टुमु
 पक्रमते ॥ एवं भूत्वा समं सर्वं निस्पन्दं सर्वदोदितं
 ततः प्रवर्तते शक्तिर्लक्ष्मीर्ना निरामया
 इच्छा मात्रा विनिर्दिष्टा तान्त्रिका क्रियात्म
 का प्रकाशाभावे भेदेन तस्य भेदेन संस्थिता
 सर्वं समानात्ममेव द्वादशान्तारोहेण न स संसारे संनिः
 स्पन्दं प्रज्ञानकज्जालं सर्वदोदितं प्रान्तपरचित्त्वकाशो
 कं भावयित्वा संप्राप्य ततः पदद्वादशान्तार्थान्नोलक्ष्मी
 नापरस्फुरतात्मानिष्कान्तप्राप्तमयो महामायायस्यास्ता
 दृशी महानायायुज्जासिका पराशक्तिः प्रवर्तते समुत्प
 ष्ठति इच्छाज्ञानक्रियात्रयतया क्रमेक्रमेण स्फुरतीत्य
 र्थः ततः प्रवृत्ता तस्येति परमशिवस्य सत्त्वगुणानां भाव
 भेदेन पञ्चणीयत्वे यकार्यावभासनादयवचिञ्जेण हे
 तुना भेदेन संस्थिता गृहीतेष्वादिनानात्वा यत्त एवं पर
 मशिवाः शक्तिः स्वयं प्रवर्तते तत्र ॥

एवेचरीमुद्रया शक्त्यर्थं तत्सर्वतः यावच्च नो
 दितश्चन्द्रस्तावत्सत्त्वं निरञ्जने भावयाद्यसन्धि
 र्गं सर्वव्यापि जितं परम् व्यापकं परमेशानम
 नोपमं निरामयं भवन्ति योगिनस्तत्तदाहं को
 तत्र बहुप्राप्तनं योगीनाभावेतस्यैव विधानेन ॥
 सेतु दण्डाकारं तु तावत्तत्र ये यावत्कारवश्यं निगृह्यत
 तत्र तत्राग्रे श्वेतवचये रातु एतावद्द्वामहायोगी विगतिं
 प्रतिपद्यन्ति इति मालिनीविजयलक्षितया एवोदिष्ट
 एवेचरीमुद्रया शक्त्यर्थं यावत्सर्वतः सर्वप्रकारेणा श्रयया
 वत्तत्र चन्द्र इत्यपानो नोदितस्तावत्तदाहं को तच्छक्तिपदा
 रोहे सति योगिनः सत्त्वमतीन्द्रियं निरञ्जनमनावराणां
 भावयाद्यसंस्तप्रकाशमसन्दिग्धं स्वविमर्शसारं सर्वाभिः
 जागरायवस्याभिरुज्झितं सर्वतामरस्यावस्यानात्परं यदि
 गेदशाद्यनवच्छेदाह्यापकं परमेशानं स्वतन्त्रमहितीयत्वा
 त् प्रनोपमं न विद्यते आसयो महाभावावच्छेदो यतो
 भक्तिभाजातदनामयत्परं यथा मतं भवति तन्मया नाय
 न इत्यर्थः एवं प्राप्तपरतत्वा भदस्य योगिनस्ततः प्रवर्तते
 प्राप्तिरित्यनेन योन्निषन्ती पराशक्तिरुक्ता ॥
 सा योनिः सर्वदेवानां शक्तानां चाप्यनेकधा अग्नीषो
 मात्मिका योनिस्तस्याः सर्वं प्रवर्तते तत्र संप्रथिताम
 त्रयास्त्राणावना भवन्ति हि सर्वेषां चैव संहारस्तदेव प
 रमं यदं तस्मात्प्रवर्तते सृष्टिर्विदोभ्यपरमं प्रियव ॥

ने
४३

अनौपम्यास्तंशाप्यविन्दुं वितोमनीलया चन्दो
दयेतदाख्यातेपरमास्तमुत्तमं बहलास्तकज्जो
लमनन्ततत्रसंस्मरेत् तस्मात्प्राप्यास्तंशुस्वशा
क्त्याचैवकवयेत् मय्यमोर्गणसुओरिणिकारणा
दिप्रभेदयेत् प्राप्यायनं प्रकुर्वीतस्यानेस्यानेय
उक्तमात्रं यावदुत्तमपदमाप्तं तस्मादाप्याययेदथः
जन्मस्थानपथाश्चैवकालाश्रोतुप्रवर्तयेत् तदा
सूर्यसमन्तात्परिपूर्णस्मरेत्सुरं सुषुम्णास्तु
नाविलं परिपूर्णविभावयेत् अनन्तनादिभि
स्तत्रोक्तैः समन्ततः निष्कृम्यापकोभू
त्वास्तुतोर्मिभिराकुले अस्तोरावसंतूणम
ज्जन्मस्तुताणां च तदर्थं स्मृताणां स्पष्टतया
पकं शिवं पवंसमरसीभूतं स्मृतं सर्वतोस्त
इच्छाज्ञानक्रियारूपेशिवमात्मस्वरूपकं निरा
मयमनुप्राप्यस्वानुभूत्याविभावयेत् अस्तेशा
पदं स्मृतं संशोपेवास्तुती भवेत् तदा सावस्
तीभूयस्तु निज्जात्रसंशयः कालजित्सुभगो
सर्वदेवानामित्यनाश्रि योरोस्तुस्तचनवायते ॥
तसदाशिवेद्यनन्तरुद्रादीनां शक्तीनामिति वामाग्ने
ष्टादीनां ब्राह्मणादीनां च यत्तत्तु सा शक्तिरग्रीषोमात्मिका
योनिस्तत्तत्पवसोमप्राथानायतस्तस्याः सर्वप्रवर्ततेत
इव तत्तत्पवाग्रीषोमात्मप्रकृति विद्यमग्रीषोसमयमिव

तथावाग्रीषोमात्मादयति हिममपि च दहतीति तत्त्व
विदवाहुः किंच तत्राग्रीषोमात्मिकशक्तिथाग्रीसंयु
म्यितास्तदीयसारवेनोअरितामन्वास्त्राणावनास्तिहि
मुक्तिदा इति शक्तेः स्थितिहेतुत्वमुक्तं तदेवेति अग्री
षोमात्मनः शक्तेरपि रूपत्वात्सदृशत्वं एवं स हि स्थिते
संदारहेतुत्वं शक्तेः प्रदर्शयेत्प्रकृतमाह तस्मादिति
यतएवंभूतैर्वाशक्तिसत्त्वात्परे शिववितोभ्य समना
पदावरोहणेन हृदयसुखं कृत्वा तत्रानौपम्यमिति
परमानन्दमयमस्ते प्राप्यविन्दुमिति प्रकाशात्मस
मनाहं धामनीलया स्नातव्याकीडया वितोभ्यस्य
ष्टिप्रसंगेन सुखं विधाय तदा चन्दोदये अणानोज्ज्वले
ख्याते सति तत्तत्पदशाक्तादाय तदितं परमास्तमुत्त
तमानन्दरसप्रधानं बहलास्तकज्जोलाः ससितसुधा
प्रसरायस्यतादृगनन्तमनुवर्द्धिने तत्रस्मरेद्यायेत् त
स्माच्चन्दोदयाच्छहमस्तं प्राप्यान्मुखीभूतवास्वशा
क्त्यामय्यमोर्गणं कवयेदयोयः प्रवर्तयेत् तन्नत्रकार
णादी नि कारणानि ब्रह्मादीनादिशब्दात्पूर्वोक्तच
क्राथाशदिसर्वप्रभेदेयनिषिंचेत् एतदेवाप्यायनमि
त्यादिनानेन स्फुटीकृतं ब्रह्मस्थानं हृदयं यावत्तद
स्तं प्राप्तं भवति ततोप्यथानभरथः स्थाने निषिच्य
कस्मात्प्रकृतमाह्यसमन्तात्परिपूर्णं देहं स्मरेत् ततः
सर्वोक्तैः प्रस्तुत्यान्वर्द्धिरासादितव्यामिसर्वेदि

कृमयतागावसवेनसमरमीभूतपरमात्मनूपमिच्छा
 ज्ञानक्रियाशक्तिकवितपरमशिवरूपेतिरामयमात्मा
 नचिन्तयेत् पदसूक्ष्माणादिजितमृत्युगमादितपर
 मसौभाग्योमतेपातुत्योभवति उपसंहरति ॥
 कालसंबन्धनं सत्समयातेप्रकटीकृतं नकस्यचि
 त्तयारब्धातेतद्वत्तेभक्तवत्सले ॥ तत्रैवयशानुग्रहेक
 वतायापदंप्रकटीकृतं ॥ सूक्ष्मध्यानसमुत्प्लासिसु
 थाकज्जोलकेलिभिः स्तावयन्निविलेनोमिनेत्रसु
 श्रेमेहेशिक्तः इतिनेत्रोद्योतेसप्तमाधिकारः ॥
 गोम्रसन्धानन्दसहोदिस्यन्दादोलनसुन्दरं सज्जोति
 श्रिन्महोमोतिनेत्रं जयतिमृत्युजित ॥ सूक्ष्मध्यानान
 न्तरं परध्याननिर्णयानाह ॥ श्रीभगवानुवाच
 अथमृत्युजयनित्यं परं वैवाधुनोच्यते यत्प्राप्यन
 अथशास्त्रः सूक्ष्मं प्रवर्तेन संसारेत्रिविधेप्रिये ॥
 ध्यानानन्तरं प्रथमाय नित्यमेव च यत्प्राप्य जयं काल
 प्राप्य नन्तरं परमात्मस्वरूपं त्रिविधं इति मायान्तसदा
 शिवान्तशिवान्त भवाभवातिभवद्वेष किंच ॥
 योगी सर्वगतो भाति सर्वदृक् सर्वकृच्छिवः तदहं
 कथयिष्यामि यस्मादत्यत्र विद्यते यत्प्राप्य तन्म
 यत्वेन भवति राजगमरः ॥ परयोगिनोस्परेहादि
 प्रमादतास्यर्शाजगमरणादिकेयवनकाचिदस्तीत्यर्थः
 तदेतदहं मुपक्रमते ॥

यत्र बाम्बदते नित्यं यत्र दृश्येत चतुर्धा यश्च न
 श्रुयते कौण्डिनः नासा यश्च न निश्चिन्ति यत्र स्वादय
 तेनिकानस्पृशेद्युत्तगिन्दियं नचेतसाचिन्त
 नीये सर्ववर्णैरसोन्मिक्तं सर्ववर्णैरसैर्पुक्तं स
 प्रमेयमतीन्द्रियं यत्प्राप्य योगिनो देवि भवेति
 राजरामयः तदभ्यासेन मदता वैराग्ये रागपरे
 राच रागद्वेषपरित्यागाच्चाभमोहसयान्प्रिये
 मदमात्स्ये सन्त्यागान्मानगर्वतमः स यात्
 लभ्यते शास्त्रं नित्यं शिवमय्ययुतमम् ॥
 पश्यन्पादिविहृपापिवाप्यत्र भाषते यश्च वहिरन्तः
 करणागोचरः वर्णयन्तीति वर्णाः वाचकाः वर्णयन्ते
 इति वर्णावाच्याः सर्वे च ते वर्णास्तेषां रसाः प्रसरन्ते
 रुन्क्तिं अवाच्यवाचकात्मेत्यर्थः अथ च तेः सर्वे पुक्तं
 विद्यात्मकतात् अतश्चातीन्द्रियतात्र प्रमेयमपि तु प
 रमो रेक रूपमिति पर्यवसितं यदेवं धृतं तत्प्राप्य स
 माविश्य योगमेकत्वमिच्छन्तीति स्थित्या योगिनः पर
 तेत्येकप्राप्तिनस्तत्त्वतो जगत्पुरुषादिना भवन्ति तन्म
 दताभ्यासेन मय्यावेश्य मनो ये संनित्य युक्ताऽपासते
 इति सततसमावेशप्रयत्नेन परं वैराग्यं गृह्णात्मिक
 थराद्यनाश्रितान्तसमस्तभोगवैतल्लेनातएव रागद्वेषा
 दिसर्वदोषप्रशमाश्च लभ्यते मानात्मकारसंज्ञातोयो
 गवीनास्ति मतस्यः कश्चिदिति संपन्नमोनात्मन्यात्म
 ग्रहं रूपमज्ञानतत्त्वज्ञानं शास्त्रं तमविवर्तीत्येकं नित्यं

न

४५

लोकोत्तरं शिवं परं यो रूपमव्ययमपरिणाम्यतश्चोत
मंसर्वोत्कृष्टं इयांश्चास्मस्फारो यम् ॥

निमेषोऽस्यमात्रेण यदि चैवोपलभ्यते ततः प्र
भृतिमुक्तोऽसौ न पुनर्जन्मचाश्रयात् ॥

केनचिदिति मध्येऽप्याहार्यं उपलभ्यते समाविश्यते त
तः प्रभृति नतकालान्तरे मुक्तः स्थितैरपि देहप्राप्तेरगु
लीकृतः न च तदेहत्यागे पुनः जन्म देहान्तरसम्भवा
प्रोत्पत्तिरपरमपिावपवभवति ततश्च योगी ॥

अष्टाद्वेन तदयोगेन शासुयात्मान्यतः क्वचित् ॥

तमष्टाद्वे योगमन्यशास्त्रप्रतिपादितरूपेण तद्व्याप्येन
क्रमेणादिशति देवः ॥ संसासाहिरतिर्नित्यं यमः

प्राणापानमार्गयोः स परमुदाहृतः भावनात्
व्यापसव्यपारात्तरं म परेतत्वेनित्यं नियमउच्यते
अनायासं भवप्राणमि स्पष्ट ॥ मध्यमप्राणमाग्नि
तर्धगामिनमुदानमा तप्राणापानमप्यान्तरम्
श्रित्य ततश्च प्राणीय आलम्ब्य ज्ञानशक्तिचतस्र्य
व्याप्तिनिमज्जेन न चिद्या चेवासने भवेत् ॥

अन्मज्जनाज्ञानशक्तिमुन्निषत्फुरन्नाश्रुपां संविदमाल
स्यावष्टभ्यतस्यमवासने योगी लभ्यते निजज्ञानशक्ता
सनासौ नश्चिन्महे प्राश्रुपा भवतीत्यर्थः ॥

प्राणादिमूलभावंतु त्यक्तास्तत्समप्यान्तरम्

सहसातीततु परमस्पन्दनं लभ्यते यतः प्रा

यमः सतदिह्यस्यसामस्युत्तरे पुनः ।

प्राणारोप्राणपानसमानेषु यः मूलोरेचकप्रकादि
भावः सभावस्तत्पत्का उक्तिता प्रयत्नेतत्पुल्लप्राणा
यामानन्तरभाविस्तत्समानरमिति मध्यमयेन रेचनाच
मनादिपंचतंत्यत्कायतोयस्मात्तदेवमप्यतीतं परममि
त्यप्राणायचित्स्फुरतात्स्पन्दनं लभ्यते तस्मान्नेदेवप
रस्य नयत्तपवस्तत्सत्सभेदभाजां प्राणानामायासः
प्रशामितः प्राधान्यावभासात्मानियमउक्तस्तथादिष्टो
निवृत्तः यस्मादिति यंप्राणायामसायनपुनः च
वतेचित्प्रमादमयतां न कदाचिज्जहति ॥ प्राहादि

गुरावृत्तिर्वाचेतसाद्यनुभूयते त्यक्तातां प्रविशोदा
मपरमेतत्सचेतसा प्रत्याहारइति प्रोक्तो भवपाश

शाहस्पशोदीनां गुराणां सत्त्वादिश्रुया निरुक्तकः ॥

राणाकाचिद्वृत्तिर्देशाचेतसा संविदानुभूयते तां त्यक्ता
नादेरेणा परस्त्वस्वनेसा अतिकल्पसंविदरा मशो नैव
परविद्वामप्रवेशो यस्मादिति भूमेः प्रसृतस्य चित्तस्य त
त्पतीयप्राणरात्मा प्रत्याहारो तच्च भवपाशानां निरु

धीगुराणां समुत्ति क्रमनियेयं चावृत्तिर्वा निरुक्तकः ॥

अथ्यानाथेयं सत्तवेयं प्यानेतच्च विदुर्वा ॥

थियो बुद्धेः सत्तादिगुराणां समुत्ति क्रमसमावेशेन प्रशम
यनियेयमिति थोयनियत्पाकृत्पादित्रयेभ्यो निष्क्रान्ते
निष्क्रान्तानि चतानि यस्मान्नेविभुव्यापकमव्ययनित्यं
स्वसंवेद्यं स्वप्रकाशं थोयप्यानाहंमद्यथाथ्यमथ्यतय
विप्रकृष्टं सतं थोयथा सिदानन्दश्च न परमेश्वरप्यात्वा

ने
६६

विश्वप्रपञ्चे बुधास्तस्मात्तद्वेति तदिमं शास्त्रे वधाने
विद्वद्विद्विनेन शास्त्रस्यैराजानंति च पदार्थः ॥
आधारणापरमात्मत्वेन धार्यते येन सर्वदा धारणा
रणासाविनिर्दिष्टा भवद्वयविनाशिनी ॥
येन योगिना सर्वदा परमात्मत्वेन धार्यते समावेशो
नावलम्ब्यते तस्य धारणा चैतन्यविमर्शनात्माह
तिः सा भवद्वयविनाशहेतुकारणा विशेषेण धार
णावैतद्वयनविनिर्दिष्टा एवं यमनियमासन प्राणा
यामप्रत्याहारध्यानधारणालोकोत्तरहस्याप्रतिपाद्यस
माधिमपि परस्वरूपविषयमाणा वशाद्भाभवे पाय
प्राप्य मनुष्यायैवादिशति श्लोकचतुष्टया ॥
समं सर्वेषु भूतेषु ध्यायानं चित्तनिग्रहः
समाधानमिति प्रोक्तं मन्यया लोकदासिकम् ॥
सर्वप्राणिषु चित्तस्य समं वैषम्यं प्रतिपत्तिनिग्रहात् ध्या
यानं चित्तनिग्रहः समाधानमिति चोक्तं स्वात्मतत्पता
चित्तनयनत्समानं प्रोक्तं अन्यथा लाचननिमीलनादि
प्रकारेणैतद्विपरीतं यत्तत्समाधानं लोकदेभेकप्रयो
जनं यन् ध्यानापायककारावसमाधानं शुद्धविकल्पो
पायशाक्तम् तदाह ॥ सुप्रस्येषु भूतेषु जगत्प
मित्तमानधीः शिवो हर्मिणीयो हंसमाधिः स परः
सर्वमिदमहमेवैतदहमेवैतन्नासामाना स्मृतः ॥
धिकुरणात्मशुद्धविद्योत्यायवसाय रूपः परः समाधिः

स्मृतः पारम्यं यतः प्रसिद्धः अथैकवाचोपायप्रोक्तमपि
पुनरुपायानयेकतया नुपाये सततोदितं समाधिमादि
सम्यक्स्वरूपं संवेद्य संविद्रूपं स्वभावजम् ॥ शक्तिः
सम्यगेकवाचोपायः स्वसंवेद्यस्वरूपं च समाधानं परं विदुः ॥
यतः संवेद्यं स्फुरितं यत्स्वाभाविकं संविद्रूपं स्वरूपं च कास
त्रिहामतत् स्वसंवेद्यस्वरूपमिति स्वप्रकाशपर्यन्तितो
दितं चैवाव्युत्थानं समाधानं अविकल्पोपायशाभवे
समाधिमाह ॥ राशिभ्यां चिजडाभ्यां च विचार्य निप्र
रं पदं यत्रित्यंशास्यते रूपं समाधानं तत्तद्विदुः ॥
ननु राशिभुवनभावदेहादिरचिदाशिः सकलप्रलया
कलविज्ञानाकलमंत्रमन्त्रेश मंत्रमहेश शिवाख्यः प्रमा
हवर्गः ततो मथ्यात्तदं विषयप्रतिष्ठास्थानं निप्रणविचा
र्यवाकं विमृश्य यत्रित्यमविनाशिशास्यते विवर्तपरि
णामसूत्रं सदा स्वप्रकाशं च रूपमर्थात्स्फुरति तत्समा
धानं विदुः तत्तत्ताः प्रष्टाङ्गेन तु योगेनेतत्प्रकाशमपमं
हरव्यकृते योजयति ॥ यवमह्यं योगेन सभाचस्यं
परं भवे हृष्टाव्ययते कालममृतं शापरं विभुम्
यवमित्यु ॥ स्मृतं नित्यं भवेदेविनकालः कलयन्तम्
तद्रूपेणानुत्पन्ना सोक्ता हि सा सत्यायात्मना परमम
तेशं चित्रांशं परं विभुमनाश्रितानां प्रायकारणा स्वामि
नेष्टु कालं वेचयति अकालकलितविदानेन्देकचन

ने ५७
 पञ्चापते अत एव तत्ततोयमेव संकोचात्मस्य विदुः
 ज्ञात्वा तु जितं सचिदमपि स्थिरीकृतं देहस्तनवस्तुतोऽ
 तुजिदित्याशयः ॥ तच्च घट्टिषा तस्या गादुवना
 नन्यवर्जनात् एकाशीति पदार्थं वैवर्गापंचाश
 तः परम् व्यापकं सर्वमवेषु सर्वेषु वदितं जीवनम्
 अष्टाविंशत्कलोर्ध्वं सर्वान्तः सर्वमथ्यगं आदि
 मध्यं न चैवान्तोत्तम्यनोत्तम्यते यस्य केनचित्
 तदप्रमेयमतलं प्राप्य सर्वं न लभ्यते ॥

एषादिशिवात्मानि तत्त्वानि कालाग्रायनाश्रितानि
 निभुवनानि च तत्त्वानि वात्मादिप्रक्रियया प्रणवादि
 पदानामकारादिवर्णापंचाशतं ज्ञानपुरुषाद्योरादि
 कलाष्टाष्टाविंशतश्चोर्ध्वं सर्वमवेषु व्यापकमेव घट्टिषा
 धोतीरंगमतश्च सर्वजीवितभूतं सर्वेषामन्तःपूर्वोप
 रकोट्यात्म उन्मयत्वादेव च विद्यस्य सर्वमथ्यगते न
 च यस्य केनाप्यादिमथ्यान्तालभ्यते तिकात्तादिक
 षोडशीरंगत्वात् अत आ प्रमेयमहितीयत्वात् तलं प्रा
 प्य घट्टिषाश्च मयदेहप्राणाद्युज्ज्वलेन योगिभिर्गता
 य सर्वमित्यधुप्रपंचात्मनि विवर्तनं न लभ्यते मप्राप्य
 ते तेन प्राग्वन्नाविद्यते अथ च काका सर्वं न लभ्यते
 अपि तु लभ्यते सर्वं सर्वोत्तमस्तेन शोभेरवता
 विद्यत इत्यर्थः तथा ॥

यै नैकेन जगत्सर्वमप्रमेयेन पूरितम् तज्ज्ञात्वा मुच्य
 तेति प्रहोरात्संसारवन्धनात् ज्ञात्वादायोरानिष्ट
 मपि च । तत्र च यद्विनिर्मुक्तं शास्यं तवाचलं भवे
 तदियेन योगमार्गेण हृष्टाभूयानजायेत सर्वेन्द्रियवि
 त्तत्रयं नशक्ति (मुक्तं शास्यं तवाचलं भुवम् ॥
 शिवाद्यं शास्यं तवित्तवाद्दवनासत्यविभक्त्या मृषोऽपि
 प्रचलमपरिणामि भुवेनित्यमिन्द्रियनिर्मुक्तमनोवमिति
 सायेन्द्रियानावृतमेव घेच दिव्येन योगमार्गेण विकल्पहा
 नोन्निषदविकल्पविमर्शावष्टंभोपायेन हृष्टासात्तात्क
 ल्यनपुनर्जनेति एवमासावेन शास्त्रेन शांभवेन चोपाये
 नासादितं परंतत्तं मुदितं न केवलमिहैवोपादेयमुक्तं या
 वत्सर्वं शास्त्रे स्थित्याह ॥ परमात्मसंयुते तत्सर्वोपादि
 विवर्जितं चेतन्यवात्मनो रूपं सर्वं शास्त्रे प्रकथ्यते ॥
 यत्सर्वं समाना नौरुपाधिभिरवच्छेदकैर्विशेषेणावर्जितं
 तत्संकोचासंज्ञचित्तं चेतन्यमात्मनो प्रहकस्य रूपं तदेव
 रमात्मनः परमाशिवस्य रूपं न तद्व्यतिरिक्तं यथा भेदवा
 दिनामन्यन्ते अत एव शिवाहमहितीयोदमिति तानि
 कसमापि निर्णयावसरेऽक्तम् सर्वं शास्त्रं चेतन्य
 तेन तत्तत्तच्चिदेत्यनेन सिद्धान्तानामपि रहसादयमार
 तान्तः संभवन्त्यपि गाढप्रहसंसारिकहेतुवासना
 नां नस्तु दीकृता यथोक्ते श्री कृत्तपंचाशिकाया
 यन्नास्ति सर्वलोकस्य तदस्तीति विरुध्यते निराशते

न यदादेविहृदयेन प्ररोहति पतस्मात्कारणाद्देविदेव
ताभिः प्रगोपितम् तेन सिद्धेन देवेशि किं न सिद्ध्यति भू
तले इति तत एव समस्तेशवशात् सारसं ग्रहवृत्तेषु
५८ शिवसूत्रेषु चैतन्यमात्मेति प्रारंभ एवोक्तं एवं भूतम
पि चैतदात्मनो रूपम् ॥ निर्मलं न भवेद्देविया वच्छ
त्पान बोधितम् ॥ प्रोवी सुखमिहोच्यते इति श्री
वित्तानभट्टादिकादिष्टरीत्या परमेश्वरस्य वशात्पाशता
भासात्मनो योः स स्फुरता प्रवेशनया लब्धं निमज्ज्य परम
शिवत्वमुन्नीत्यते ननु रीत्याभिव्यक्त शिवत्वा अपि मु
क्त शिवाभिन्ना एव परमशिवात्तत्कथं परमात्मस्वरू
पैकमात्मचैतन्यस्योक्तमित्याशंकां शामयति ॥

दीक्षाज्ञानादिनाशोऽप्यमात्मानं चैव निर्मलं येवद
 न्ति न चैवान्ने विन्दन्ति परमं शिवं ते आत्मोपासकाश्च
 दीक्षाज्ञानयोगव्याप्तिं वेतुं गच्छन्ति परं पदम् ॥
 प्रैव अथ मात्मानं निर्मलमत्यमेव परमं शिवं वा ह्यतिरिक्तमे
 व वदन्ति न तत् परमं शिवं विन्दन्ति परमं शिवं क्व नृपेना
 सादयन्ति ते आत्मोपासकाः शुद्धात्मतत्त्वासाधकाः शो
 विद्यत्यस्य पदं तत् परमात्मशिवत्वं तन्न गच्छन्ति नाशु वीति
 यदि तु कदाचिन्नो ज्ञातिपाताद् गच्छन्ति तच्छेदेन शि
 वादिष्टाद्वयज्ञानेनैव न तत्त्वेन ज्ञानेनेति सप्तमी तृती
 ये तन्नेरायो ज्येते तदुक्तं श्री स्वच्छन्दे सप्तमोऽन्य
 शुद्धात्मनिर्णयावसरे अविहित्वा परं तत्त्वं शिवत्वं क

ने व्यापकचिन्मात्रमयतात्मनोभावयतोयोगिनोया आ
 श्रयणं प्राप्तुं नानाशक्तिः शिवात्मसुवति उन्मिषति सा
 धनं परमात्मता तत्त्वशक्तिलक्षणमित्यर्थः एवंललित
 शक्त्यवहंभविस्फारेण ॥ विप्रसार्यतमात्मानं स
 र्वज्ञादिगुरोर्गुणीसाभासः कथ्यते देविशिव
 सर्वज्ञादिगुरोदिति तादिसर्वा रमकारणम् ॥
 नैरात्मानं प्रसार्य देहिरकल्पितं हृन्निर्मलाविदेहा ततः
 प्रकाशावरणक्षय इति स्थित्याविकाराद्योयोगी न
 त्रैव सर्वज्ञत्वादिगुरोर्गुणीसम्यक् स सर्वज्ञत्वाभा
 सविमर्शनादेव साभासः शिवः कथ्यते एतदेव स्फुट
 सर्वज्ञः परितः स श्रयण बोधस्त्वनादिमान् यनि ॥
 स्वतन्त्राद्यप्रत्यक्षयवदानन्तशक्तिकः शक्तिश्च
 गुरोर्भावेन स्वगुरोर्भावित्वे गुरोः पृथग्भावेदवि
 भवेन नानात्वं विरुद्धोदिर सभाभास इति प्रो
 परितः प्रो नैशकांक्षे (को निराभासस्तु कथ्यते ॥
 हाचिदानन्दधनः प्रनादिमान् नतभावनोत्पः स्वतन्त्रो
 नन्तभेदेष्टरवत्कारमेसलपरिपाकापयः प्रप्रत्युत्पन्न
 तत्रसादिवत्वाप्रायावृतः अनन्तशक्तिः शक्तयोस
 जगत्कल्पमिति स्थित्यामगोचिद्व्यापशेषविषयशरीरः
 शक्तिमानिति समुत्पन्नयद्याललितपरशक्तिसवृषः
 गुरोर्भावेन सत्त्वमसांभेदेन विदुर्विदेहादिप्रमात्ता
 निमज्जनोत्पेन विहारो न स्वगुरोर्भावित्वत्वादीन् भवे

तैरेव च गुरोर्गुणीभेदानां सर्वज्ञत्वादिविशेषाणां व्याख्या
 तदशाव्यावृत्तिको यः पृथग्विभेदमेनानानात्वं विचित्राभा
 सप्रपत्तय आत्मनो विरुद्धोत्पत्तमाभास इत्यर्थः निराभास
 स्य कथ्यते तदाह ॥ नाहमस्मिन्नचान्योस्ति निराभास
 आभासेभ्यो ग्राह्य (सदाभवेत् सावस्था परमाशोका
 ग्राहकविमर्शात्मकेभ्यो विदुः (मिव स परमात्मनः
 नः विदिमर्शकपरमार्थः तदुक्तं श्री प्रत्यभिज्ञायां
 सर्वज्ञात्वं तदालीनानन्ततोवोचनिर्भरः शिवश्चिदा
 नन्दधनः परमात्तरविग्रह इति एतदशासमापन्नस्यो
 गिन ईदृशी स्फुरतेत्याह ॥ नाहमस्मिन्नचान्यो
 स्तिथ्येयमत्र न विद्यते आनन्दपदसंलीनं ज्ञानं स
 ग्रहमिति देहादिग्राहकः अन्यो (मरसीगतम् ॥
 प्रद्युतिरिक्तो नीलादिः थ्येयमित्यत्र ग्राह्यत्वेन बुद्धयुपस्था
 पित एतत्पदलाभायशांभवोपायमादिशति देवः ॥
 मोक्षो नोर्ध्वं ध्यानं प्रयुज्जीत नाथ स्तात्र च मथ्यतः
 नाश्रयतः पृष्टतः किंचिद्भयोपास्येयोरपि ना
 नः शरीरसंस्थानेन वासेभावयेत्कचित् ना
 काशे च भूयेत्तत्त्वाथोदृष्टिनिवेशेन न
 चादेणामीलने किंचिन्न किंचित्पृष्टिद्वयने
 अवलम्बेनिरालम्बुमात्मानं न च भावयेत्
 नेदियाणि न भूतानि ग्राह्यं शरीरसादित्व
 सर्वेत्पत्ता समाधिस्य केवलं तन्मयो भवेत्

ने कर्धेदादशाने प्रथः कर्दादौ मध्येदादौ अग्रतः
 एष्टतः पार्श्वयोः तत्पुरुषसंयोजात्तदिष्टं अन्तःशरी
 वेति अमृतात्किराणाभासासूतात्सूततयादिका
 चिन्तयेतादिष्टानेशास्यतीभरवोदय इति वत् १
 नवास्त्यति ॥ वस्तुनरेवेयमानेसवेवेष्टुष्टुनता ता
 मेवमनसाध्यायन्विदितेपिप्रशाम्यतीति वत् २ नाका
 शाइति तेजसासूर्यदीपादेराकाशेशावलीकृते दृष्टिं
 निवेद्यतत्रैवस्वात्मरूपं प्रकाशयति इति कृपादिकेन
 हागतेस्थितोपरिनिरीक्षणात् अविकल्पमतेसम्य
 कस्यः चित्तलयः स्फुटमिति वत् ५ नचातगोमील
 नमिति यवमेवनिमीत्यादौनेत्रेकस्माभमग्रतः प्र
 सादभेरवैयंभावयंस्तन्मयोभवेदिति वत् ६ दृष्टि
 दृष्टिवंधनमिति निर्हुतगिरिभिर्त्यादौदेशोदृष्टिवि
 निलिपेत् निलीनेमानसेभावेदृष्टितीराः प्रजाय
 ते इति वत् ६ अवलम्ब्यते इत्यथलमुप्येयप्राका
 रस्तम्भावेत्यक्तेनिरुद्धाविज्ञेयभावात्तरंज्जेत
 तदात्मन्यभावेनविकसत्यतिभावेनेति वत् ७
 निरालम्बुइति उभयोर्भावयोर्ज्ञानेज्ञात्वामध्यं स
 माश्रयेत् पुगपश्रुदयं त्यक्तामथेतत्प्रकाशत
 इति वत् ८ सहालम्बनवर्तत इति सलम्बुसाका
 रज्ञाने इष्टायामथवाज्ञानेजातचित्तं निवशयेत्
 तत्रबुद्धानन्यचेतास्थितः स्यादात्मदर्शनमिति वत् ९

नेन्द्रियाणि नभूतानि इति तत्रह्यारण्यपटलोक्तनी
 त्यासर्वव्यक्तासमाधिस्य इति अकिंचिच्चिन्नकत्वेन
 स्वस्वरूपविमर्शिन प्रवरणस्तन्मयइत्यानन्दपदसं
 लीनसमरसज्ञानमयः याचेवंभूतादशा ॥
 सावस्यापरमासुतापरम्यपरमात्मनः नि
 राभासं पदं तत्तत्त्वाप्यविनिवर्तते ॥
 सांसारिकीस्थितिमुक्तति अतश्चयः ॥ भाव
 येदेवमात्मानमात्मनोभावनार्थत्वात् सभवे
 आत्मनोनि ॥ त्वरमंशान्ताशिवसत्यन्तनिर्मलं ॥
 विकल्पसंवेदनस्याभावनाविकल्पहानेनसंपाद
 नात्तस्यायदलंतया विमर्शदा फीनेन भावयेत् किंच ॥
 १० तत्तत्त्वमेकं सर्वं भवतिस्तु जित तन्मास्ते शप
 मन्ततीयपदमुज्जम आख्याततवदेवशिकिम
 सर्वशक्तित्याद्यनाश्रिते तदे ॥ नक्तययामित ॥
 वैकमद्वितीयं तत्त्वं पारमाथिकं स्वरूपं शिवम् अयो
 रूपंस्तु निद्रवति तृतीयमिति शोक्तस्तत्सुखसुख
 नदयापेतया तवेत्यनुग्रहैकपरायाः किमन्यक्तय
 यामीति नातो नद्रहसं कथनीयं किंचिदस्तीत्यर्थः
 पतङ्गपसंहरति ॥ एवंस्तु जिता सर्वथात्वाया
 संविमुच्यते पतच्च सर्वकाले तत्कालसवच्चं त
 अकाकलितचिदात्ममावेशो यदे ॥ कथं तं प्रिये

ने प्रातः प्रकृतमुपसंहृतसर्वप्रस्तुतमुपसंहरति ॥
 एवंतद्विविधं देवि मया ते प्रकटीकृतम् ॥
 ५१ कालस्य वचनं नाम । यद्यच योगः परममुत्तमः किंच
 अनेनाभ्यासयोगेन मत्सृजिदुवतेन वा ॥
 न केवलमात्मनो यावत् ॥ अनेनैव त्रयोनेन लोका
 नुग्रहकाम्यया ॥ एतज्ज्ञानमिष्टो विद्यानुग्रह
 करणतम इत्यर्थः यत्त्राधिकारे परं ज्ञानमुक्तं ॥
 यद्यमत्सृज्यया तः शास्त्रतः परमो भवः
 अस्मात्परतरं नास्ति सत्यमेतद्वदाम्यहम् ॥
 शिष्याणां मन्त्राद्येष्टाश्चासौ जायता मित्या प्रायेण
 दराङ्कमर्थमत्सृपादे यत्वात्सुनः पुनरादिशति ॥
 यत्परामर्शरूपं तद्विविधं चोदितं मया तदभ्या
 साद्भवेज्जन्तु रात्मनश्च परवा अमृतेशासमो
 देवि मत्सृजिजात्रसंशयः किंचैव मत्सृजिजात्रं
 येन येन प्रकारेण यत्र यत्रैव संस्मरेत् तेन तेनै
 व योगेन स योगी कालजिदुवते ॥
 येन येनैवाणावेन प्राक्तेन शांभवेन वा यत्र यत्रेति
 तत्र देशकालावस्थानियम इत्यर्थः अयंच योगी ॥
 यत्र यत्र स्थितो वापि येन येन ब्रतेन वा येन
 येन हियोगेन भावे भेदेन सिद्ध्यति ।
 येन येन योगेन तत्तत्संहितासु योगपदोक्तेन भावे भे

देनेत्येतत्तन्निष्ठभावनाविषोषेण यच्चैदममृतेशाना
 दाख्यं परंतत्त्वम् ॥ तदेकंबङ्गपादे विख्यातं वैसि
 सिद्धं भवेत् हेताहेतविमिश्रवापकवीर्ययामले
 सर्वशास्त्रप्रकारेण सर्वदा सिद्धिर्भवेत् ॥
 एकमिति पराह यस्वते वचित्तु तत्त्वमन एव वङ्गयेति प
 तित्वा तं व्यावभासितभाविपदं लवस्यमाण श्रीसदा
 शिवतन्मुखमेश्व कुलेष्वरादिश्रुतपायात्मा तं सिद्धिं त
 दाख्ये वेत्यर्थः परमो हेतुः परमाश्रयनाय स हेतुर्देता
 दिसर्वप्रकारकोटीकारित्वेन विरुध्यते वसति चैक
 विंशतिधिकारे अहेतुकत्पनादीने चिह्नमिति किंच न
 चिन्ता रत्नं यथा लोके चिन्तितार्थफलप्रदं
 तथैव मेव राजन्नुचिन्तितार्थविधायकः ॥
 अत्रत्य इत्यर्थः किंच ॥ मन्त्राणां समकोटीनामा
 लयः परमो वली ॥ तेषां अपि पराहैकवीर्यत्वात् ॥
 अपि च ॥ भावरीनास्तु ये मन्त्राः शक्तिहीनास्तु कीलिताः
 विवर्णमात्राविहीनास्तु पूर्वांगसंविबर्जिताः अ
 स्थाश्रयविहीना ये प्रागमोक्तिविबर्जिताः न
 सिद्ध्यन्ति यदा देवि जमा इष्टाः सहस्रशः अ
 सिद्धिरिष्यते यदा सर्वांशकविबर्जिताः प्रा
 यत्नसंपुटनेव सायणो न तरोपिताः मन्त्र
 एणैव न देवेशि अमृतेशो न जीविताः सिद्धा
 न्तिप्रयत्नेन इष्टज्ज्ञानसंशयः

ध्याताः सर्वप्रदादेविभवन्ति न च चोत्तमं ॥ भावहीनाश्च
ज्ञातवीर्याः शक्तिहीनास्माज्जनाः यथोक्तम् भाजनास्ते
इमं ध्यात्वा स्मात्त राजसत्तामसा इति कोलिता यत्तत्त्व
रूपदागुर्वे प्रायविवर्जिताः शिष्यैः स्वयमेव प्रसूता
हृत्तीताः प्रष्टा प्रायश्चित्तसहितोत्थानास्तत्त्ववि
नष्टा आगमोन्मिषे विविचिताः नित्यं तदसिद्धिविनिषो
रो न विद्या भिभूता कृताः प्रसिद्धारिपवो य इति नामा
स्तत्त्वज्ञानादस्मात्तत्त्वाक्रमेणादुःखं पर्वचतुष्टये पुनः
पुनरावर्तनया गण्यमाने यदि प्रथमं पर्वं स्पृशति त
दासिद्धं भवति यदि द्वितीयं पर्वं स्पृशति तदा सुसि
द्धं साध्यते तदुच्यते यदि तृतीयं पर्वं स्पृशति तदा सुसिद्धं
भवति अथ चतुर्थं पर्वं स्पृशति तदा स्पष्टिरुच्यते स
र्वं शुभं का भावस्वभावपुष्पयानाद्याख्याः परमादिच
श्रीस्वस्वन्दादेर्ज्ञेयं पर्वमीदृशा पर्वसंज्ञानेन नायसंपु
टीकारेण ह्याख्याता जपिताश्च सर्वसिद्धिप्रदा भवन्ति
न संशय इति नवचोत्तमसिद्धिं चोत्पानास्तत्त्वज्ञाना
प्यास्वासेरो हयति उपसंहरति ॥

इति सर्वसमाख्याते रत्नस्य परमं प्रिये प्रथमाः
पिकोरयत्परमं रत्नं प्रश्रितं तदित्युक्तं दृष्ट्वा सर्वं
समाख्यातमिति शिष्यम् ॥ विद्वान् न च तथाम
शाकरं परमास्तं मृत्युनिजयति श्रीमत्त्वावे
शेनोद्वरजगत ॥ इति श्रीनेत्रोद्योतेष्टमाधिकारः

गेंस्वस्वस्वन्दादेर्विचित्रं नेत्राद्युपदेष्टतः सदा शिवादे
भीतृषैः प्रसूत रत्नयति प्रभुः ॥ अथाधिकारसंगतिं कुर्वती ॥

देव्युवाच प्रकृतं देवमया सर्वमाहात्म्यमंत्रनायके
प्रभुना श्रोतुमिच्छामि यदुक्तं विभुना मम सर्वं
विधानं विधानेन भावभेदेन सिद्धिदं वा मदतिरा
सिद्धान्तसौख्ये प्रववेदिके यथेष्टसिद्धिदे देवं
यथेष्टाचारयोगतः तदा व्यादिसुरेशान्विता
सर्वमुक्तमाहात्म्यमित्यधिका ॥ रत्नफलोदयम् ॥
राष्ट्रकोक्तं उक्तमित्यधिकाराष्ट्रकं येन येन हियोगेन
भावभेदेनेत्यादिना सिद्धिदे भवेदित्यन्तेन बोधुम्यादि
भाव्यधिकारास्त्रयणा यथेष्टाचारः तत्र त्वोत्तरे
वताभास्वप्रसिद्धान्तसंकीर्णः षट्स्पति येषु येषु
समाचारो मया प्राप्तेषु भाषितः स्मृतः सुसतथाका
कार्यो विशेषाद्यागहोमयोरिति चिन्तारत्नादिवफ
लोदयो यतः यतश्चिन्तयाय ॥ श्रीभगवानुवाच ॥

श्रुत्वा सुन्दरितमेव परमार्थं वदामि ते ॥
प्रश्रितं त्वेयं इत्यर्थात् तत्र परमाह्वयचिन्ता उपरमार्थ
स्याप्यस्य भगवतो यथा तत्र श्रिज्जदेवतात्मतापपना
तथाक्रमेणादिशति ॥ अस्मृतेषां विधानेन न सत्यं
नित्यमित्येवम् ॥ यत्प्रथमाधिकारादौ ॥ तदेवं
परमदेवमस्मृतं शमनामयं स्वभावस्तत्त्वमु
दिष्टं व्यापकं शास्यं तं भवे न तत्त्वपर्वणोवा

ने
५३

परमार्थेन विद्यते यस्मात्सर्वगतो देवः सर्वगम
मयः शुभः व्यापकः सर्वमन्त्राणां सर्वसिद्धिप्रदा
तन्निर्णीतमहावीर्यममृतेशं देवं विशेषा यकः ॥
नुपादानादि सस्य सभा वो यत्सम्यगुद्दिष्टं तत्सभा वि
सदा शिवादि रूपं नाम वा पारमार्थिकमपि त आत्मा
नमतपवायंते पीड्योदिति ॥ स्वातंत्र्यामुक्तमात्मानं
स्वातंत्र्यादहं यत्मानः प्रभुरीशादिसंकल्पे निर्माय व्यव
हारयेदिति प्रत्यभिज्ञोद्दिष्टनीत्याहुं मामनुग्रहाय त
थावभासितं युक्तं चेत्तत् यस्माद्देवः क्रीडावद्योरना
दिमयः सर्वगस्तुति सर्वरूपतया स्फुरति तत्तत्पव
तत्तदुपदेशोपदेशिना नाशास्त्ररूपः सर्वशास्त्रा-
णां वाक्यैकवाक्यरूपतया परामर्शात्मकभगवदेक
रूपत्वात् अतश्च शुभः पराह्वयश्रेयोमयः केवलं य
त्र परमेश्वरेण सा पराविमर्शमयतान प्रकाशयते ते
रुद्रादिपात्रवाक्यैकवाक्यतामाशतयमाना अवाच्ये
वाक्यार्थविश्रान्तास्तन्मित्रव्याप्तिकशास्त्रविनेयाः
यत्तत्प्रोक्तयुक्ता सर्वागममयो देवस्तत्तत्पवसर्वं म
ज्ञानमभेदेन व्याप्यस्थितो तच्च सर्वसिद्धिप्रदः यत्तत्त
ष्टान्तेन च दयति ॥ निर्मलं स्फटिकं यत्तत्त
तो श्रेतांश्चितादिके प्रतिविम्बे तत्सर्वत्रयेन यत्तत्त
रंजितं तत्तद्दर्शयते न्येष्टान् स्वभावेन रंजितं
तथा तथैव देवेशः सर्वागमनियोजितः ॥

फलं ददाति सर्वेषां साधकानां हि सर्वतः ॥ प्रतिविम्बे ते
ति विम्बं गृह्णीयात् न स्वभावेनेति स्वच्छेक रूपत्वात् स
र्वागमेषु नियोजितः सर्वात्मत्वात् तत्तदागमोक्तदेवता
रूपतया व्यातः सर्वभ्यः साधकेभ्यः फलं ददाति यत्त
पवम् ॥ तस्मात्तत्तत्तः स सर्वेषु चिन्ता मणिरिवो ज
नः भावाभेदेन वेद्यातः सर्वागमफलप्रदः शिवः
सदा शिवश्चैव भैरवस्तु मुरुस्तथा सोमसूर्यस्त
रूपेण वक्ति रूपपरो विभुः ॥ सर्वेषु स्तोतः स्तुतलो
भजमानः शिवो भावाभेदेनाशयविशेषोचित्येन स
दा शिवादि रूपतया व्यातः सिद्धान्तवामदक्षिणादिशा
स्वातंत्र्यं फलं प्रददाति युक्तं चेत्तदित्याह ॥
यत्तत्तत्तानमयो देवास्तानं च वज्रपाशितं नियंत्रि
देवः परमेश्वरो तानां वदनां गणतत्रैव सुच्यते ॥
ज्ञानमयः चित्वात्र परमार्थः तच्च ज्ञानं वज्रयेति स्वातं
यात्सकोचमाभासनात्तत्तमाश्रित्य स्थितं अतश्च
संकोचाभाजो ये निगूढितस्वरूपतया नियंत्रिता आभा
सिता देव न तत्तत्पववदालेष्टानां नादर्शनोपासाभिः स
स्वरूपप्रुयाहेतुतया यतो देवस्ताराणं तस्मात्त्रिरुक्तदशा
नेव सुच्यते न तच्च त्रिगौलकतया प्रयमेव च ॥
स्तुतो ह्यत्राय यस्मात्प्रसन्नितेन दौच्यते अ
स्तत्तत्तददात्येव ममृतेश इति स्मृतः ॥
स्तुतो देहप्राणाजवज्वीभावात् अमृतत्वे रुद्रशक्ति
समावेशः ॥ एवं सर्वगतो देवो वज्ररूपो मणिर्यथा

ने. सर्वरागपितो देविस्सिद्धिफलवाञ्छया सर्वेषां फ
 ललोदेवः प्रार्थिताय विधायकः ॥ एवमित्युक्तनीत्या
 ५४ स्सिद्धिफलवाञ्छयेति तदिच्छावशादिततत्फललाभि
 निवेशतया यत्तपवं ॥ तस्माद्वा नुपेरासाथ
 कः साधने स्थितः येन येन वदपरातस्य तत्फल
 भावानुपेरासाथानुगुणो न भावे (सो भवेत् ॥
 न भावना प्रकारेण इत्येवान्तर्बहिर्योगयोः ॥ ॥
 वः सदा शिवरूपेण सदा ध्यायति साधकः
 सदा शिवतनुस्तस्य भवत्येव सत्तरे स्थिति ॥
 सदा शिवतनुर्भवति सदा शिवी मिव मूर्तिमनुग्रहा
 याश्रयति उपपन्नं चैतदित्याह ॥ सद्यो वा सोऽद्यो
 रश्च पुरुषे शानविग्रहः ॥ ध्यातव्य इति शेषः अ
 स्य च मन्त्रराजस्य परोक्षतत्पतया विद्यात्मकत्वात्तने
 नैवांगा सनादिन्यासमित्याह ॥ अनेन हृदयादी
 निन्यस्त्यातिवरा नने अनेनैव नमः प्रणम्या
 अनया विशेषोक्त्या पूर्वोक्ता संनृपिकस्येत
 गमंत्राणामुपवादादिति शेषः एवकारो नानातिरि
 क्ततामाह शाभनमेभदेव्याम्यावस्थितं संचानन्ता
 क्तमानसं स्वासनं यदुक्तं श्रीकालोत्तरे वीजाङ्कुरे
 राशत्पापश्चादानन्तमासनं अनन्तचानागजयोज्ज्वल
 रोवधजननेत्यादि भगवतः सदा शिवाकारध्यानमाह ॥
 चन्द्रार्धद्विप्रतीकाशं हिमाद्रिनिशायोपमम्
 पंचवक्त्रं विशाखादं दशाबाहुं त्रिलोचनम्

नागयज्ञोपवीतं तद्व्याघ्रचर्मोत्तरच्छदं बहुपद्मा
 सनासीने सितपद्मोपरिस्थितं ॥ पंचध्यायेत् ॥
 किंचास्य ॥ त्रिशूलमुत्पलं वारुणमलसूत्रं समुद्रं
 दक्षिणे शुक्रं शिवं वामे पुष्पं एव तः परं स्फटिकाक्ष
 शोचापं च मातुलंगकमंडलं स्फेरकं सप्तसनकं
 किंच चन्द्रार्धं मोलिनं देवमौपीयं पूर्ववद्भूतः ॥
 ध्यायेत् पुनश्च ॥ दक्षिणे कस्तुरीमौलिं दक्षाले
 विकृताननं कपालमालाभरणं जगत्सन्दास
 कारकं पश्चिमे हिंस्रकृन्तारं भयं रक्तोत्पलप्रभं
 त्रिशूलं कूर्चं महेष्टानि स्फाटिकाभं विचिन्तयेत् स
 हं पंचधा त्वा तदेवेषां पूजयेद्दिधि सर्वकम् ॥
 विधिसिद्धान्तोक्तः प्रकारः कृष्टजयेदित्याह ॥
 संपूर्णोऽस्य दिते लिंगे जले वा कर्मलोपरि ॥
 स्वमूर्तिं पूजयेत्प्रादा बुक्ता ॥ तत्र च ॥ ईशानाद्याश्च सद्यो
 नान्सदितुमिति पूजयेत् ॥ मूलमंत्रेणैवैशानं पूर्वोदि
 भिर्वीशानादि वक्राण्यावरणक्रमेण पूजयेत् तदप्ये ॥
 प्राप्ते यथा दोषदादीनि न्यस्येत्सजा विधानतः ॥
 इजा विधिनिमित्तम् अग्नीशारतो वायुविदितुहच्छिरः
 शिखा कवचानि पूर्वोदि दिक्षु तृष्टये स्त्रं देवोऽग्नेत्रमिती
 र्थमंगानि न्यसेत् तदुक्तं तत्रैव आग्नेय्याहृदयं न्यसे
 देशाग्रांत शिरस्यथा मैत्र्यांत शिखां न्यसेद्वायवा
 कवचं तथा अस्त्रं दिक्षु विन्यसेत्कर्णिकायां सदा शि

ने
५५

वमिति नेत्रसंज्ञोती रूपया प्राधान्यात्कारिणो कायं स्थानं
यदुक्तं श्रीसंज्ञने ज्योतीरूपप्रतीकाशनेत्रं मध्ये तसंस्थि
तमिति यदा चेवं पूजयेत्कश्चित् ॥ तदा सिद्धयस
देहं सत्यमेव वीमिति ॥ आराधकवर्ग इति शिवम् ॥
परांनुग्रहदेवा काश्रितसादा शिवा कृति
मृत्युजिज्ञयति श्रीमच्छाङ्करनेत्रमदयम्
इति श्री नेत्राद्योतेन वमाधिकारः ॥
जोषाशराशिकवलीकृतिदत्तदक्षिणं वपुरवो
रमभावं भैरवं प्रयदनुनुग्रहदेतोः प्राकरं जय
ति नेत्रमण्डपम् ॥ पूर्वोदितं भैरवात्मता भगवतो निर्गो
श्रीभगवानुवाच अथेदानीं प्रवक्ष्यामि भैरवा (तम् ॥
गमभेदितं भिन्नाजनचप्रत्यक्षकल्याणदहना
त्मकं पंचवक्त्रं प्रावाहकं दशबाहुं भयभक्तं
समामुख्यचनप्रत्यक्षगर्जन्तभीषणस्वरं दंष्ट्रा
करालवदनं भृङ्गरीकृदिलेतणं सिंहधर्मय
रीधानं बालहारेर्विभूषितं कपालमात्माभ
रणं दारिताम्यं महातनुम् गजत्वक्याहृतपदं
शशाङ्ककृतशेखरम् कपालखट्वाङ्गधरं ख
ट्वाखेटकधारिणं पाशाङ्गप्रार्थनं देववरदाभ
यपाणिकं वज्रहस्तमहावीरं परस्माद्युधपा
णिकं भैरवं पूजयित्वा तत्तत्पातद्रुगतां स्मरे
त् प्रलयाग्निसंसारोलासासिद्धिसप्रभा ॥

ऊर्ध्वकेशी महाकाया विकरालास्त्रभीषणम् मुहोद
रीयेचक्रानेत्रयविभूषितं नखरालोकोदरादीमुद
मासाविभूषितं भैरवोक्तभोजादेवीभैरवायुधधारिणी
इच्छाशक्तिरिति खाता स्वच्छन्दोत्सर्गगामिनी अवोरे
भैरवागमे युद (श्रीति विख्याता मीहयुपयं स्मरेत् ॥
दिएस्वातः समुक्तेषु स्वच्छन्दे विशिरो भैरवादिषु भेदि
तं भेदसंहारितं नदीमविशिष्टं रूपतया प्रतिपादितं
भगवतो मृत्युजितः स्वरूपवक्ष्यामि भिन्नेत्यादिना भेदसं
हर्तृत्वेनाति क्लृप्तमहादीमरूपतोक्ता शबोत्रसदाशि
वः यथोक्तं श्रीसंज्ञने ब्रह्मविष्णुमहेशानं शर्वानं
परिकल्पयेदिति गर्जन्तमिति नादामर्शं परं दारितं यं
पुनर्वातमाननमस्य गजत्वगेव प्राहृतः प्रावरणीकृ
तः परोयेन कपालेत्यादि मव्यापसव्यक्रमेण दश
भुजत्वनिरायाय पूजयित्वा तत्तत्तनेत्रमन्त्रेण हृदा यद्
सहितं उक्तवक्ष्यामि स्थित्या मुष्येव सर्वत्राधिकारान्
कोदरादीमिति प्रनर्तकां वदिष्टं हि च इच्छाशक्ति
वित्पनेना कृतिसत्तेपि परव्याप्तिसारत्वं मुक्तं न विद्य
तेद्योऽं भेदात्मभेदाभेदप्रधानं च रूपयासा पराहयथा
मप्रथमात्मका नुग्रहकहेताता अचोरा मरीचिहृपा
शक्तयस्तासामीशास्त्रामिनी स्मरे पूजां त्यथायेत
यदत्र भैरवाकृतो राहस्यमस्तितुच्छी स्वच्छन्दोद्योते वि
तस्य मया दर्शितं तद्वदा कृत्यन्ते रघुपितेय शिष्टस्याष्ट

ने
५६

एतच्च परचिदात्मकसमुत्ततदिष्टाज्ञात्मात्मैभरवीया
मलसुत्रपंमया ॥ सर्वतन्त्रेषु प्रोक्तं प्रसूत्रं न स्फुटीकृतं ॥
सिद्धान्तेषुपि निष्कलतत्रपारमेशव्याप्तैर्भावात् केवलं
शूफत्वात् ॥ समाश्रयोनकेनापिललितोभुविर्लभः ॥
स्यूलहशोदिनरहस्यमास्वष्टमाः तथाच श्रीकालोत्तरे
पि नादाख्यं यत्परेवीजमित्यादि पंचतानिततन्त्रानि
येर्वाप्तमखिलं रागदिति एवंज्ञात्वा महासेनस्य पचा
नपिदीक्षयेदित्याद्यतिरहस्यमन्यथा व्याज्येत एतत्प्राप्त
द्विकमुक्ताप्रकृतमाह ॥ व्याधिनिग्रहणान्येषु मायेषु
तयहेतवे गोब्राह्मणोचुरतार्थशान्तोपुष्टोसदायजेत् ॥
व्याधिकृतं निग्रहणमाक्रमणमादिशहादाध्यादयः तेषु
षायेषु च शान्तये रताशान्तिप्रस्यर्थं चेत्तद्देवव्यामलेय
जेत् गोब्राह्मणोष्टितेदन्ताः सप्तम्यष्ट्यष्ट्यर्थे ॥
अथवादिशुक्लेन्दुमुक्ताफलसमुपुतिम् चन्द्रकोदि
समप्राख्यं नपाकिंशुकसन्निभं ॥ एकः कथं नानेत्याशंकाह ॥
इच्छात्रपथं देवमिच्छामि हि फलप्रदम् ॥ विद्वैरवपवत
नान्तिद्युभिस्तपुकनतसाधकाशयेनेष्टयाततद्रूपमदह्ना
तीत्यर्थः प्रतत्र ॥ यादृशेनैव वपुषासाधकस्तमनुस्मरेत्
तादृशं भजतेऽप्येतादृक्किमिदं प्रदं सुभम् ॥ चन्द्रकोटीत्या
दिशूषेन प्राशुष्यवागूढं श्रुति ॥ यद्यमथास्वितं ध्यायेत्
जयेद्विधिमावतः यथानुरूपं नैवेद्यं पुष्पधूपवासदेविभुम् ॥
विधिनिर्णयार्थं रागादिः यदुक्तं श्रीसुम्ने ॥ पञ्चादर्वः प्रदा

तवस्मरयासमुगन्धया इत्यादि यथानुरूपं ध्यानांतसारि
प्रोक्तं भैरवयामलस्य सन्मुखं प्राग्गतिरापश्चिमवामदि
क्षुसिद्धारक्तामुक्तामलपञ्चाख्यादेवीः क्रमेण दिशति
गोतीरसदृशी देवी हाराससममभा सुसुहस्क
दिकप्रख्याकुन्देन्दुशशिनिर्मला चतुर्भुजा विनेत्रा
चक्रकेन विभूषिता सिताम्बरधरा देवी चरीधूनि
विनादिता पूर्वस्यादिशितिषु न्नी देवदेवस्य सन्मुखो
यस्तु ध्यायति युक्तात्मा लिप्सिद्यत्यसौ नरः ॥
इन्द्रः कपूरमासां गोहरिणः देवाभिर्येन दिग्गवी सिद्धा
मुक्ता रक्तामाह ॥ सूर्यकोटिसमख्यां न्वलिताग्रिसन
प्रभां विद्वराशिसदृशी विपुद्रपां भयदूरी विनेत्रां
भीमवदनां स्पलकापां महोदरी लम्बोदरी लम्बुज्वा
मेता इन्द्रा महाबला कपालमालाभरणां व्याज्ज
मकटिस्थलां गजचर्मोत्तरीयां चतुर्दशमालाविभूषि
तां महोत्सेव विराजन्ती भासयन्ती दिग्गुरां चतुर्भु
जामकवकाखट्खटकथाविणी कपालखट्वागध
दिग्गुरामिति ॥ संदत्तदिक्स्थितास्वरत्न ॥
जवेर्मातुरीयमित्येदयेतोयमयं हि कल्पः सुसुखार ॥
कुस्माकरांगमहोदरीयां निर्मासां विद्वाननां सुसुका
कोटसत्तीचपकवकां चतुर्भुजां मयि भूषां भीमवदनां
लविहारविभूषितां ऊर्ध्वकेशीमहामय्यां सुदमालावि
भूषितां स्वापुरजुनिर्वहणी नरवर्मकटिस्थीं व्याज्ज
मास्वरथराखट्खटकथाविणीं अनासृङ्गासंशर्णां

ने ५३

पितृकं विभंती भद्रा त्रोटयन्ती महात्राणि यश्चिन्मस्यादि
 शिस्मरेत् कुंभीरासनसंस्थात देवदेवस्य सन्मुखाम् ॥
 ससुष्कता देवस्त्रा पुनश्च निवहान्य गानि प्रस्थाः पितृ
 कोपात्रविशेषः आसने स्थाप्यः कुंभीर उक्तः स देवमपु
 नोच्यते अप्रसिद्धतात्स्न्यदीक्रियते ॥ - ह्ययीवो
 जगत्कृत्पोष्यकणोद्गृह्णन्तः व्याडजं यो यमाका
 रो वज्रायुधनो यो यमः कर्म एहो मीनपुच्छः कुंभी
 रः परिकीर्तितः ॥ पुनस्य मेघसेवाननं यस्य वज्राख्ये
 नायुधेन नखो यमायस्य उत्पलदस्तामाह ॥
 नीलोत्पलदलश्यामा शारदा म्वरसन्निभा विनेत्रा
 चैकवक्त्रा च नीलाम्बरविभूषिता सिंहपृष्ठसमावृ
 ष्ठा शारचापकरोधता शक्तिरस्तामहोदवीतया चो
 त्पलदलिका चतुर्दिता स्थिता देवी भैरवस्य गणा
 म्यिके ॥ किंच विदितुं ह्येतो वित्यस्या वद्वादी श
 दिगन्ततः काली चैव कराली च महाकाली तथैव च
 भद्रकालीति विख्याता यताञ्जनेया देवी रूपेण संस्थिताः
 किन्वेता हि पुत्रा देयः पद्मासनमवस्थिताः कर्तिका
 मृगुचारिण्यः ॥ क्रमेण चतुर्दशे ॥ क्रोधेनोद्धत
 केशैव कर्षणाय जाननः हि भुजा विह्वता स्याच्च
 पतच्च देवास्तु कस्तुकिंकरा (खड्गविकपाणयः ॥
 रणचक्रमुखे भव्यामलपरिवारे तत्र यमुक्तं काम्यवि
 षयेत्याह ॥ शान्त्यर्थे तु सितासवे ॥ सर्वे च सर्वाश्चेत्येकशेषः ॥

रूपं वा कर्म भेदतः ॥ पञ्चाध्यावेत वषेपरक्तं संभे पीतमिवा
 रिकं किंकरान्त्रयपरिवारो मूलमन्त्रेण पूज्य इति भावि
 रतवियेः तातम् तदाह ॥ अथेदानीं प्रवक्ष्यामि राज
 ताविधानतः मन्त्रसंस्तुतयोगेन मध्येनामसमुच्चिरे
 त इहर्धभैरवं देवममृतं प्रायने विषये देवोदलेषु ते
 मेव तथैवाद्यन्तपो जिताः हस्यास्तथा नियोग्यन्ते मू
 लमन्त्रेण किंकराः पञ्चवासे सप्तकुंतलिखितेषु
 शिमागुलं चतुर्धोणं ततश्चाद्येव च नलाच्छि
 तं रोचनाकुंजमेनैव सीररासितया तथा लिखित्वा
 पूजयेच्छान्तो सर्वस्ये तोषचारतः यद्यानु रूपेनैवेयं
 र्वस्मैर्वलिना सवेः ॥ गोरोचनाकुंजसलीरसितशंक
 रोलिखितपद्मकार्णिकामध्ये साधनाम प्राग्बभूवमं
 रसंप्रदितं चन्द्रमण्डलगतं लिखित्वा तत्पृष्ठे मूलेनैवास्ते
 शभैरवप्रकरणात्तदेवीकं पूजयेत् प्रागुक्तदिक्कुरादे
 वीर्हतीश्वरदलेषु संप्रदितानां मतोलिखितार्चयेत् चतु
 र्मुदिमूलाग्रेषु तथैव मंत्रसंप्रदितान् किंकरा लिखित्वा
 यदि न लान्छितं चतुर्धो कृत्वा क्रमेण मंत्रचक्रमतदा
 जरातयं सर्वस्ये तोषचारैः मद्रा संभारैरर्चयेत् नैवेद्यो यो
 वलिस्तेन सहिते रामे देविनि सन्वभः पञ्चमं वीकता ॥
 सितचन्दनसंमिश्रान्कुरसोदधुमयान् साततांस्त
 रण्डलितान्सितशर्करया सह हुतदीरसमायुक्ता
 न्द्रोमवेषस्तु यत्नधीः ॥ यत्ने परायायनादोधीन्या न सं

ने विद्यस्य यदर्थं होमं कुर्यात्तस्य सदा शान्तिर्भवेत्ति प्र
 मृहीतोपरि मृत्युना ॥ मृत्युनापि यदा कान्तः साध्य
 मृत् सपरसा चक्रावो होमतः शान्तिर्भवत्येवेति शिवम् ॥
 व्याधीनामगदं दिव्यमाधीनां मूलकर्तनं उपदेवा
 रणादलनं अये चित्रे न भेरवम् ॥ इति नेत्रोद्योते
 दशमाधिकारः ॥ १० ॥
 जं सर्वसौभाग्यसंभोगवसनं वामदर्शिनम् दर्शयन्
 परमानन्दिनो मिनेत्रं त्रिभूलिनः ॥ दक्षिणस्रोतो नुष्टा
 नात्मतां मृत्युजिज्ञास्य स्पृष्टं वामदर्शनात्मना
 दर्शनाय ॥ श्रीभगवानुवाच अयेदां नी प्रवक्ष्यामि
 तच्च पुत्ररपुत्रमम् मंत्रेणानेन यष्टव्यं सर्वसिद्धि
 उत्तमत्वं मस्य पराह्वयसायेत नमो ह्यस्य ॥
 पुत्रो वनत्र ॥ सर्वोपद्रवशान्त्यर्थं मृष्टपत्रे कुर्यात् शोशये
 मूलमन्त्रम् ॥ पूर्वोक्तमंडले देवि मध्ये देवं चतुर्भुजम्
 स्नामनोप ॥ दशबाहुं सुरेशानं पंचवक्त्रं त्रिलोचनम् ॥
 त्रिभूलेनेव विन्यस्य ॥ सदा शिवेन वपुषा वक्राण्यप्र
 कल्पयेत् ॥ मूलेनेव ॥ तं चार्धं चतुर्वपुषं राजीवास
 नसंस्थितं हि मज्जन्ते नुथ वलंतद्दिना चलसन्निभं
 नागयज्ञोपवीतं च सर्पभूषणभूषितं सर्वभरण
 संयुक्तं व्याघ्रचर्मकटिस्थले मृगज्ज्वलं परीधानं
 वृषाङ्गं महाबलं खड्गचर्मथरदेवदं ककदल
 भूषितं पाशाकुशभरं देवं चक्रदं स्नात सन्निभम्

वरदाभयहस्तं च सर्वकिल्बिषनाशनम् ॥ आयेत्
 कजीवासनं मुदं विद्यायमव्याप्या तडपरितुषभोनाद
 प्राप्तिव्याप्या तडपरिकिल्बिषनाशनमूर्तिर्देवः दं कः
 आयुधविशेषः कन्दलं कपालं ॥ अस्य च
 सर्वदित्तस्थिता देव्यः सर्वा दौ देव्यपवच प्रयेया
 दिविदित्तेवं किंकराद्वारदेशतः ॥ हृतीः किंकरांश्च
 नामततदिशति ॥ जं भवी मोहनी चैव सुभगा दुर्भ
 गा तथा हतयस्तु समाख्याताः किंकराश्च शवतः
 परं कोपनो हन्तकश्चैव गजकर्णो महाबलः ॥ त्वस्तुरुनायस्य
 सव्यापसव्ये गा यवी सा वित्री विनिवेशयेत्
 अत ऊर्ध्वं द्रुपमायां विन्यसेत्तदनन्तरम् ॥
 तदनन्तरमिति किङ्करास्तु समस्तमंत्रचक्रस्य वहिः ॥ इत्यं
 क्रमेण ॥ सर्वाण्येतानि याज्यानि मूलमन्त्रेण सर्वदा ॥
 पञ्चाध्यानमाह ॥ सितवक्त्रपीतहस्ता देवो वै चतुरा
 ननाः ॥ आसीमध्याह्नं चतुर्भुजा विनेत्रा चंदक
 कन्दलधारिणी दण्डालसूत्रदस्ता च प्रेतोपरि
 विराजते ॥ जया देवी त्वं विजया वक्त्रवर्णा चतु
 र्भुजा चतुर्वक्त्रा विनेत्रा च शरकार्मुकधारिणी
 खड्गचर्मथरी देवी ह्युत्तकोपरिसंस्थिता अज्ञे
 तापमगर्भाभा चतुर्वक्त्रा चतुर्भुजा शक्तिचंदा
 थरा देवी चर्मपट्टिसधारिणी अस्मान्द्रुका

ने
५६

महादेवीसर्वाभरणाभूषिता ॥ अजिताननयन्त्री ॥ भिन्ने
न्दनीलसमृशीचतुर्वक्त्रविभूषिता चतुर्भुजाविनेशच
पाशांकुशधरातथा उत्तपात्रगदाहन्ताविद्यासनसुसं
स्थिता सौवर्णासुरसेवीतासुराभूषिता ॥ अपरानि
तेत्यर्थात् पञ्च ॥ सुदितसंस्थिताः शब्दात्तासिद्धिफ
लप्रदाः ॥ विदितम् ॥ इत्यस्यैवधाविण्यः किन्तुव
क्त्रैकभूषिताः दिभुजाश्चविनेशश्चमेऽकर्तृविभूषिता
क्रमेणैव ॥ मत्स्यः कूर्मस्तुमकरोदेकस्तासां तथासने
किंच ॥ किंकरावद्गृहस्ताश्चदिभुजः चर्मधाविण्यः च
कवजाविनेशश्चभुज्जटीकुटिलेखणः सितादिवर्णभे
देन ध्याताः सिद्धिफलप्रदाः ॥ सितादीत्यादिशब्दादक
पीतकृष्णा ॥ गायत्रीरक्तवर्णाभावकैकैकविभूषिता
वह्मपद्मासनासीनाध्यानोन्मीलितलोचना सावित्री
सितवर्णनध्यामानागीतलोचना तथैवावयवादेवी ॥
तथैवावयवेत्येकवक्त्रादेवीचतुर्भुजाचकिन्तुपाशांकुश
प्रसक्तकस्तत्रकुर्यम् देवीतिगायत्री सावित्रीच किंच ॥
मायाकृष्णाचतुर्भुजामहापदावगृह्णन्त्यासंपुटाकरमु
ग्धतः ॥ महेति विततेनाख्यातिव्याप्तिना हृदेनपाशंग
दापाशांकुशवक्त्रयुग्मध्यानेनशिवः स्येननिगृह्णन्त्याह्वा
दयतिविषमवर्णेतथा शार्ङ्गवक्त्रमुटाकारेणपुष्पेना
नः कृतविद्याह्वादनव्याप्तिनाकरहृयेनोपललिता ॥ किंच
शंकुशोभेरकाकारः पाशांकुशधरोविभुः कपाल

स्वहोमथरोवसास्रङ्गासलम्पदः ॥ भेरवाकार इति
भुज्जटीकरतदंशालवक्त्रः अतपवक्त्रानंदिशिरवायां
यकवक्त्रोमहाभीम इत्युक्तं तथास्त्रिगुणविदुनसत्रिभः
पाशांकुशाकारशिराः साध्यस्याकर्षणः पर इति त
त्रैवाभिधानादेवैवपाश्विन्यः उक्तवत्पमारास्यमंत्र
चक्रस्यामनन्यासार्थमाह ॥ नावेत्तीरार्णवंचोवी
शक्तिसाराधिकांशुभां आसनार्थं प्रपुंजीतशा
न्यर्थं सितनीरजं ॥ योमव्याघ्राप्रधारशक्तिः तड
परिऽर्जीष्टुष्टी तदर्थं सत्त्वव्याघ्रातीरार्णवः तदर्थं प्र
॥ तदनवलनयमंतयातेजो वापुहयव्याघ्रातोः पलावती
चमुहविद्यातत्रव्याप्तिसितास्यकन्दभूः यद्योक्तं
श्रीपूर्वे न्यसेदाधारशक्तितुनाभ्यध्यातुंयुलम्भ
रांभुजोदंयोतंचकन्दयेति चतुष्टयमिति पवमासन
सन्वचक्रस्यध्यानमुक्तात्रैवविशेषमाह ॥
सर्वयवतुदेवेशिसुमुक्ताः शान्तिकामकाः रक्तापी
तासुयाहृषणध्यातव्यः कर्मभेदतः वश्यादिवैवि
शैरगशागधिकारान्तरव ॥ इहापिस्ताविधिमाह ॥
प्रधान्यासंप्रवक्ष्यामिचक्राजन्महावलम्भं शांता
रोवप्रतिहतं ॥ तत्रा आयुक्तसस्युदेनैवमथेनाम
समातिरेक देवदेवीवह्मतीश्च पूर्ववदिभिनात्
स्येत् मथेदत्तेषुविदत्तेष्वनतः सुधीः ॥
इदोक्तगोरोचनादिद्वयोन्निविताञ्जकारिकायांचन्द

ने
६.

मंडलमभ्यस्य संपुटितं साधनामलिखितोपरिसावि
त्री न्यायी संहितं देवं ध्यात्वा सितोपचारेण पूजयेत् पू
र्वदिदिक्तेषु जयादिदेवी चतुष्टयं आग्नेय्यादिविदि
ग्दलेषु जम्भत्यादिहतीः सन्धु संपुटितानामतो लिखि
त्वा पद्मस्य वहिर्दिग्बतुष्टये किं करोस्तद्विर्माणा दुष्टो
तद्विर्वज्रताच्छित्तचतुष्टयमग्निवेशं लिखित्वा सर्व
मन्त्रचक्रं सितोपचारेणार्चयेत् इति पिंडार्थः हतीश्वे
ति चकारात्किं करान् मायां कुरु शहयं च अन्यत इति
पञ्चतैराह हिर्दिक्तु किं करादिन्यासः सर्वत इत्यनेन
मायादुःशा योर्वदिश्वतः कोरां पुरं सूचितं एतत्सर्वतारं ॥
यथार्तुः पेः नैवेयैः भूषिणा न्यर्प्यमात्मनः अन्यस्य
वा प्रयोक्तव्यं लिखित्वा भर्त्स्य वननीयं ॥ किंच ॥
यद्येवं शान्तिकर्माणि बहिर्मंडलकं कृत्वा ॥
प्रेत्रीचित्तेन होममाह ॥ तिलमंडलमध्यागदीव श
कीरया सह होमयेत् पूर्ववत्कुंडे प्रशस्ते नदीपिते ॥
मन्त्रचक्रं पार्थसित्यर्थात् पूर्ववदिति वर्तल इत्यर्थः ॥
पर्वकृते रत्यस्य ॥ महाशान्तिः प्रजायेत सत्यं सेना
नृजैव च ॥ एतच्च ॥ सर्वरत्नाविधानेषु योज्या दे
व्यः स सिद्धिदाः ॥ प्रोक्तपद्मक्रमेण बहिर्यागे कर्मा
नरेण पीत्याह ॥ यं किं वा यजेदेवी मध्ये देवचतु
ष्टुतं सर्वा अयः समाप्नोति साधकः संयतेन्द्रियः ॥
पकाय चित्त एव ॥ अन्यस्य वा प्रजानो जयत्यत्र न संशयः ॥

देन यद्येव मोक्षसिद्धि मभीप्सता ॥ सर्वतो मुखानितदे
वता ध्यानादीनि दाराणि प्राप्नुयादायस्य सपरत्वेन सर्वोक्त
वृत्तिदानं तादृशव्याख्याभावानां बुद्धिधर्माणां रागादीनां
भेदेन विदलनेन परमार्थरूपः परमोपादेयो रत्नमुनिमुमु
क्षुणा यद्युच्यः अस्मिन्नियता कृत्य पात्रयिभिराचारादि
निवृत्त एवाग्नेय इत्याह ॥ वेद्येषु समाचारो मया शा
स्त्रेषु भाषितः स्रोतः सुमतया कार्यो विशेषाद्याग
होमयोः ॥ आकृतिशब्दलतावद् व्यादिशा वल्येन कार्य
मित्यर्थः आचारशब्दलताविदभेदमप्येवेति चेत्तर्थावा
रनिवम इवाकृति नियम इत्युक्तम् ॥ पूजानामनपु
ष्यायेर्यामतिः क्रियते ह का ॥ निर्विकल्पमहाबोधिस्त
द्वाद्यादयमत्र इत्येवावशिष्यते एतदशां समापन
मवयो मीन्द्रसततो दितरहस्य एजादिजुषोन किंचि
त्कृतव्यमस्ति ॥ यथोक्तमस्मत्प्रभुभिः स्तोत्रे ॥ तदनका
किल नस्तुतिरामिके सकलशास्त्रमयी किल ते तनुः निवि
लमूर्तिषु मे भवदन्वयो मनसि जातवहिष्पतबास्तुचेति
विचिन्त्य शिष्यामिता शिवे जगति जातमयत्नवशा
दिदे स्तुतिजपार्चनचिन्तनवर्जितानां बलुकावनका
तकलागतिमेव इति अहयथामप्रविविक्तस्य तित्वाह
तिनियमवदाचारनियमस्तत्रापि परमेषु तादृशदेतस्य
सुवीर्यानुसन्धानमुपदिष्टमिति यथोक्तमेव ज्ञायः न
नुप्रणवारिसाधारमन्त्रानरसद्वावेसे वायमियाव्यक
र्षः कृत इत्याशं परममहेश्वरनिबो ग एवावहेत
रित्याशयेनाह ॥ अन्ये सामान्यतो देविनसिद्धान्तिक
रावन किं तस्मिन् प्राधिकारोस्ति विविधे सर्वसिद्धिरे ॥

31

हेताहेतविमिश्रेवापीष्टोवेसिद्धिदोभवेत् यस्या
 त्तर्गतोदेवोविश्वरूपोमणियथा ॥
 विश्वरूपंयस्यासौस्वस्वातन्त्र्यावभासितविश्ववृत्तिरत
 एवप्रोक्तदृष्टोकवीरोपिस्वातन्त्र्यगृहीतविद्यात्मदे
 तवृत्तिस्तस्याअपिपूर्तेरहयचित्प्रकाशभित्तिलन
 तथाप्रकाशमानत्वाद्द्वयाहयरूपोपीतिकृत्वापर
 माहयानुत्तररूपोयसर्वगतत्वात्सिद्धान्तविशेषत
 नेषु हेताहेतविमिश्ररूपेषु इष्टःसिद्धिदोभवत्येव
 मणिवशचिन्तामणिः अतश्चनकेवलमित्यमराह
 यद्यास्यासर्वत्रजीवन्मुक्तिप्रदोयंयावत् ॥
 मायकस्येष्टयाचेष्टःसिद्धिदोभवतिभुवम् ॥

यागमस्यप्रवक्ष्यामि क्रियते तद्यथेष्टया पर्वता
 येनदीतीरेगवांगोष्टेषु चत्वेन वनेचोपवनेरमेदे
 शाकालानुत्पतः सर्वशाल्यविनिर्मुक्तैरुष्टमत्त
 विवर्जिते पुण्यधर्मिष्ठसंवासेपापाचारविवर्जि
 ते पवनित्वाययाः पौरानहृष्यन्ते कदाचन य
 ज्ञपश्यन्ति तेऽष्टाः संकीर्णाः सर्वसंकराः तस्मि
 न्नज्जेत्यहमंत्रमीतिभिः परिवर्जिते ॥
 देवतोद्देशेन इव प्रलेपो वागः यथेष्टयेति पर्वताया
 दिष्टिष्ठानति क्रमेण यत्रेष्टा तत्र कार्य इत्यर्थः देश
 कालानुत्पत इति देशकालसौकर्येणेत्यर्थः पुण्य
 आसौधमिष्टसंवास इति समासः संकीर्णाः विलोभ
 जाः सर्वसंकरा इति तुष्टपापिष्टहिंसादिभिः सर्वैः सं
 करोव्यामिष्टता येषां ईतयोतिर्दृष्टायाः यदा ॥
 गृहयागः प्रकर्तव्यश्चाद्यैस्तत्त्वदर्शिभिः ॥

ने

३२

तत्र दर्शितं विना तत्राचार्यं किंचित् सच ॥ सुगुप्तस्य
प्रकर्तव्यो विशेषाच्छान्तिकर्मणि ॥ विशेषशब्दो नित्येपि
प्रिमाह नैसिन्निके कर्मणि अनुग्रहप्रापान्नतया नियम इत्याह ॥
शान्तोपपत्तिमाह ॥ यस्माद्विशापरालोके दृष्टपत्तेरिति हिंसका ॥
सिद्धिर्हिंसकश्च वाचाः तदा योगिनी भूतविषयवायाः
यतो हिंसा परादृष्टपत्तेरिति ततः गुप्ततेव पुक्तो ते हि ॥
कीलने चैव मन्त्राणां भेदनं मोहनं तथा मन्त्रासंताड
नं चैव जंभनं स्तंभनं तथा विपुलकराणां वास्यत्यंत्यरी
रत्नमेव हि सर्वहानिविधायकं क्रियते दृष्टमंत्रिभिः ॥
तत्र ॥ जाल्पमानं संविन्य पादं गुप्तात्मकं
प्रविश्याधो मुखां कृत्वा प्रपानस्यानघात्मनः रूप
काष्ठसमप्रत्यसाध्यमुत्सुकं रूपिणं त्यक्तदेहं
चिन्त्येवं मन्त्रोदः कृतो भवेत् कीलनं मोहनं चैव
तेजोहानिस्तथा भवेत् रताश्चेदश्च भवति सत्य
नास्म्यसंशयः सर्वहिंसुश्च भवति न मन्त्रस्तस्य
सिद्धिर्हीनविधानपुत्रा ॥ तथा ॥ ककारपुटयो
र्मध्ये यस्य नाम स सुस्त्रिषेत् तदा येव किंभू
नेरफा एकविभूषितं निवित्वा क्वापयेयन्
कपालोभयसमुदे यस्य नामा मरा गोविमं
छेदस्तु तस्यैव जायेत सिद्धिर्हानिश्च विदितः सर्व
इत्यादि यन्त्रपुत्राव श्री कलार्णवोक्त्या (तोभवेत् ॥
तथा आकारछेदने प्रोक्त इति ककारस्ताडन इत्यादि
श्रीमच्छास्त्रे तत्रादिष्टाकारादिसंयुतो कारपुत्रादिह प्र

योगसहिते ये इत्यादि दृष्टान् कुर्वन्ति कीलनमन्त्रादृश
तापादनं भेदनं साध्यसांमुख्यत्वात् मोहनं निर्वीर्यक
रणं जंभनं कार्यकरणसाध्यसाध्याधानं स्तंभनं
निश्चेष्टतापादनं प्रत्यक्षितं भूतादिदमनप्रयुक्तस्य
मन्त्रस्य प्रयोक्तावेति विरुद्धकारित्वे स्पष्टमन्यत् ॥
यदेव शत्रुकारेण प्रयतने हिंसकाः तस्मा
त्तत्तत्प्रयत्नेन सुगुप्ते शरणो यति सगृहे कार
येद्यत्वायां होमं जपेत्तथा ॥ हियस्मादर्थे सगृ
हे इति तत्र यथा रुचि गुमे कतेशाक्यताया किंचाये ॥
प्रत्यक्षफलदः श्रेष्ठः सुगुप्तो मन्त्रुजित्तदा मेदु
लेस्यं दिलेकं मे निर्विशं के नचेतसा ॥ भवत्येवास्तुतः
फलमिति निश्चितमनसा कृभादो सुगुप्तो नाद्योनित्य
मिष्टो भीष्टफलप्रदः किंच ॥ हर्षोपरितया हो
मो विशेषाच्छान्तिकुष्टिदः ॥ तथेति सुगुप्तानिः
शयतया च ॥ अतश्च ॥ निर्विकल्पो न देवेशि ॥ कार्यः
यतः ॥ विकल्पादो न वे प्रजेत ॥ तद्वक्तव्यम् ॥
नान्यद्विदं प्रपश्यामि मन्त्रिणां मंत्रसाधने
यत्नादृक्तासिं गः केवलं विवलयसाविति ॥
तेन यो निःकल्पः साधकः ॥ यागहोमं तत्रैव सर्व
सिद्धिफलप्रदं ॥ संशयप्रवृत्तं ॥ तत्कृतं
विजानीयात् सिद्धिहानिकरातिथः नाधिका रीभ
वेदे सतन्नेमित्येवमेव ॥ अनन्यसुहृदपुत्रवापा
रमेशास्तु प्रवर्तमानश्चौरवदथते इत्यर्थः यत्नप
वेतेन ॥ सर्वविन्न भवेदेवि ॥ यः ॥ तत्र विश्वाधुविदुः ॥

तच्च विद्यावाक्यतत्प्रकाशमनन्दस्वप्नपरमशिवात्मस
 स्वरूपः शुद्धविक्रियाशक्तिविकासात्मविश्वविद्यानः
 यत्तत्प्रवृत्ततत्परस्वस्यानोद्भासितं सर्वफलमसौदातं
 तमः किं च ॥ परं व्यामिह ये वेति परा परविभागतः
 स भवेन्मोचकः साक्षाच्छिवः परमकारणम् ॥
 साधुकानामिव सिद्धिर्मुमुक्षुरागं मुक्तिस्तत्तद्विदये
 त्यर्थः साक्षाच्छिवः परमकारणमिति विशेषणो
 नावभेदवाद इव परमशिवात्मकशिवा नामान्यत्वं
 ताशक्तमित्याशयात् पतदेष व्यतिरेकमुत्वेन दृष्ट
 यति ॥ शिवतत्त्वमविता यदीदां प्रकुरुते त्वयः
 तेन सह दीतानां परवर्गगामिनः ॥ अथित ॥
 अन्येनैव यथा भासते सर्वे ते शुद्धपातिनः ॥ परकारो
 यथा कृषिवत्तत्तत्तानदीनस्य सेशो नाप्यनुनिधितप
 र्त्वेन प्रकाशात्वं धनति अतश्चाविता तत्तत्तनापि ह
 तोपि जीविकया प्रवृत्तः ॥ आत्मानं च तया शिष्या
 त्रये निरय संकटम् ॥ यत्तत्त्वम् ॥ तस्मात्तत्त्ववि
 दाचार्यः श्रीमान् सर्वप्रदो भवेत् ॥ श्रीमान् जीवन्मो
 त्तलक्षणातिगितः न च तत्त्ववित् विना कर्मिणेया
 चापे सप्रवृत्तिर्युक्तेषाह ॥ यावत्तत्त्वविदो वे
 कथं कर्माणि कारयेत् मन्त्रतो मनुयागते म
 मननशरणार्थं कुरुता ॥ इति वात्मनोपि वा ॥
 शक्तिवीर्यसारमंत्रकरणके योगेशिवाधुरे यानि
 एतादृशमदीसादिकर्माणि तानि यावत्परममह
 म्परात्मसात्मतत्त्वविदस्तत्त्वतस्तत्त्वसात्मकमह

वीर्यसारमंत्रतः शैवेशास्त्रे प्राचार्यतावत्कथं कारयेत् ॥
 वेनिमन्त्रकरणानिकथं प्रयुजीत परस्यात्मनोपि वेत्तुं
 यमर्थः आत्मन यदा सौ कर्तुं न किंचित्तमः किं पुनः प
 रस्येति ननु मन्त्रमंडलादिमाहात्म्येन दीप्तामेत्यति किं वा
 दार्यस्य तत्त्वतयेति विश्वमंडलोद्भित्तनन्यासतत्त्व
 वनति लाज्ये प्रलेपमात्रे कृतप्रयासानो मोहमपोहयति म
 हेस्वरः ॥ यावत्तन्निर्मलामन्त्रास्तावत्सिद्धिकथं भवेत्
 निर्मलः स भवेत्तत्त्वतस्तस्यामन्त्राः सुनिर्मलाः तद्गुह
 स्तत्त्वमाश्रयेयुः सर्वसिद्धिदाः ॥ यथाचार्यो निर्म
 लः प्रशान्तदेहपूर्यष्टकादिकालुष्योन्निवृत्त्यर्थं वि
 दानन्दसमावेशावालीततस्तद्गुह्यतास्तत्त्ववित्तिवीर्यसारत
 योश्चरन्तो मन्त्रा अपि तत्त्वमानिर्मलाः सर्वसिद्धिप्रदा भ
 वति ॥ यथोक्तं श्रीसहस्रे ॥ मन्त्राकरणं पास्तु यस्तुः
 कार्यस्य साधने प्राचार्यकारणतश्च शिवरूपो यतः स्मृत
 इति सन्देहि तदा क्रम्येत्यादि तैनेते शिवधर्मिणा इत्य
 न्तं तत्त्वमा इत्युक्तिं स्फुटयति ॥ शिवशक्तिनि
 योगाश्च मन्त्राणां मुदयः परः सर्वत्रफलदा मन्त्राय
 तस्तेतः शिवाः स्मृताः तस्माच्छिवसमाः सर्वे नि
 शिवशक्तिनियोगः परः ॥ त्यागप्रदकारिणाः ॥
 प्रकाशानन्दोपोहलितत्वं ततो मन्त्राणां वाच्यवाचका भे
 दस्फुरता सागराणां पर उदयो भवति अतश्च सर्वत्रफलदा
 यत्तत्त्वमतस्तस्मृता यावत्तत्त्वविदो विदुः शिवे कर्तव्याः
 तस्मादितीदृशो न शिवससत्त्वेनेते नित्यमनुग्रहं ताच्छी
 त्येन कुर्वन्ति शिवावेशतस्ते वाचार्यस्या गतशिवरूपाः
 सन्तः फलन्तीति प्रकृतमनुवभानि ॥

ने
७४

शिवश्चाचार्यरूपेण तेनैते फलदाः स्मृताः ॥
नृपशब्दः शिवाचार्ययोः पिष्टात्रपिष्टेयतामन्तव्येति बो
धयेति तदुक्तं श्रीसुखदे संदले स्योदमेवावेत्तुपकस्य
सात्तात्स्वेदसंस्थो हं कतो उग्रहकमरागमिति यतदे
वसप्रतिज्ञया हृदि रोहयति ॥ यावन्न तत्त्वविमर्शी
गुरुर्वासाधकोपि वा तावान्न फलदादेविसत्त्वमे
तद्वीमिति ॥ साधकः फलदः स्वस्मै ॥ अपि प्राज्ञा
त्रुकोपि यतदेवेमं प्राप्नुयति ॥ अथ यथाभो
मसंयुक्तप्राचार्यः फलरोनहि ॥ यानाशनावेशवे
वप्रपपाधितशरीरशरीरित्वाभिनिवेशः पशुनिविशे
षयवेत्यर्थः यतपवं ॥ तस्मात्तत्त्वविज्ञेष्टः सर्व
दासर्वकर्मसु ॥ नित्यादिषु किंच ॥ तेनयोरी
तितोजन्तुः ॥ अतो ॥ ब्रह्महापिशिवो भवेत् ॥
अस्य महाप्रभाबतामादिशति ॥ यत्र यत्र स्थितो देशो
यश्चैवं तद्विधिं यजेत् एतयेनापचायराभावे भदे
नयेन वा सामान्येन विशेषेण कोलिकेनापस
ज्जते तत्र त्साधयते शीघ्रं यथा देवः सदा शिवः ॥
पुनरिति शिवावेशोन्मिषन्मन्त्रतया यो विधिं शाभ
वनियोगं यजेद्योगन संपादयेत् भावे भदेन तत्र दारा
ध्यदेवताराधनोचित्येन यो यो हेता हेतविमिश्ररूपे
यचारत्राचारस्तेन तेनासौ तत्र दभीष्टं वदिति वदयति
सदा शिवनाथवत् न च तत्त्वतः संप्रकृतं मण्डलप्रमा
णादिनि यमइत्याह ॥ चतुरश्रवत्ते लेशदस्तमा
त्राधिकेपि वा ॥ आचार्यस्यैव या सर्वसिद्धिर्नित्यामि
वेदनात् ॥ व्यामिहेतैवावादीया समस्तसिद्धिसाधनी ॥

व्यामिहेतैवावादीयति ॥ क्रियाशक्तिसत्त्वरूपेण ऊं
स्वाव्यामिभावनात् तत्कुंडं व्यापकं तात्मा सर्वज्ञस्तुभ
वेदुः ॥ निजक्रियाशक्त्यात्मको धं कुंडलिनी व्याम्यां
इत्यव्यापकतां तात्मा शिवावेशाशाली देशिकोदीतादिना
भोगमोक्षप्रदो भवति व्यामिहेतैव फलदेति व्यतिरेकतो
न्ययतश्चादिशति ॥ यावन्न विन्दते व्यामिं ऊं उं सैवात्म
नोपि च साध्यस्यैव यशोश्चैव वा शानां च चतुर्धनः
वा तवत्कीदृते तावत्कार्यं तस्य कथं भवेत् यः पुन
वेति चात्मानं शिवशक्तिसत्त्वरूपं स सर्वफलदः
तत्र ऊं उं सौ धं कुंडलिनी ॥ अष्टः सकृत्ता सर्वविद्धिः ॥
शक्त्यात्मा आत्मनः परमेशिवमयी साध्यस्यो राध्यस्य स
जस्य पराशक्तिरुद्भवा वीर्यसारा व्यामिरित्युक्तं प्राज्ञा
स्तुशहाशिसमुत्पस्येति नीत्यामरीतसंकोचशिवकल
ना ज्ञाणवमायी यकर्मणा मपूर्णमन्यतामिन्नवेद्यप्रथा
आभासादिसंस्कारवृत्त्याणां सत्त्वरजस्तमसां च पानेन शो
द्धात्मानक्रियाशक्तिसंकोच प्रकर्षसंभावा व्यामिः ॥
यथाक्तं ॥ स्यात्तज्ज्ञादनिर्वोपस्य स्वातन्त्र्यस्याप्यवोधा
दियारावेमलमिदं स्वस्वरूपापदानित इति भिन्नवेद्यप्र
थावेवमाचार्यकर्मभोगुदं कर्तव्यं वोपे कर्मनितिव
सादून् रूपेषु भावेषु पशुहानक्रियाचवा मया तद्वीये
ने यवपशोः सत्त्वरजस्तमइति प्रत्यभिज्ञायाम् सत्त्वे
निनाशुद्या समर्थस्येत्यादि वरमिन्नपदकलातमपु
वनारव्यसवउधनोपि परसत्तामूलतावस्थितवाचकतदा
आभासत्त्वरूप क्रियाशक्तिरुद्भवा वीर्यसारा तत्राध्यभेदेन
विद्यं विमृशान्तिवर्णाः भेदाभेदाभ्यामन्ताः भेदेन परानि

ने

५५

पूर्वः सर्वसाधारणोत्तराव्यापकतया स्थितः उत्तरः उत्तरः
 सर्वव्याप्य तयान्तर्भूत इति सर्वसर्वज्ञात्मक एव गभीरते
 उक्तं पंचके का भुवि स्तुतं तत्र शास्त्रे कोदिता । तथा श्री
 स्वच्छन्दे ॥ भुवन व्यापिता तत्त्वेषु नानादिशि बालके
 व्यापकातिव यदि शास्त्रवरा पदात्मकाः तत्त्वान्भा
 विनः सर्वव्याप्यवचकयोगतः कालान्भा विवृत्ते वेनि
 ह्यायाश्च ताः स्मृताः इत्याहुः पतन्तु तदुद्योते नि
 र्णीतमस्माभिः एवं मंडलादावपि परमेशाभेदसारत
 पर्ववसानायादृशी व्याप्तिस्तथा तत्रैव वितत्यदर्शितं
 अतएव मंडलस्योहमेवात्रेत्यादि वित्तं श्री स्वच्छन्दे
 देवदेवेनादिह मित्यन्तं कार्यमिति भोगमोक्षादि य
 स्वात्मानं मुख्यतया चकार समुच्चितं मन्त्रादिसंवेष्टितं
 प्रकाशमानतया प्रकाशोक्तं च मशिवरूपं तथा विभ
 जित्वा तस्याहं परमानं गवद्देहेनेव स्फुरणात्पुक्तिरूपं
 तत्त्वेषावभेदसर्वज्ञ सर्वकले शिवरूपो भोगमोक्ष
 प्रदा अहः ॥ उत्तराप्रकाशः । सपरस्परं भूतं तु ह्यादि
 श्री विश्वेभेदेपि ॥ जीवाः प्राक्किः प्रावसेव सर्वव्या
 प्यवित्तापि शास्त्ररूपप्रत्यया नृणां तस्योत्पीलना
 छिदेति सर्वोक्तं किंवा शक्तिमयस्य ऊटस्य ॥
 नानाशक्तिमयोऽपि व्याप्य व्यापकभेदतः ॥
 नानाकार्यरक्षणमप्य ॥ यश्चेष्टगाचार्यः ॥ सजातास
 नृकर्ता च मोक्षदं कलदोशकः ॥ ज्ञाता तत्त्वतः सर्वक
 ता प्ररक्ति या प्राक्किं स्फागत्मा फलदा सिद्धिदः किं ॥
 यदुधातीतया गंत्यनते यस्तु देशिकः सायो
 देवो सनो भूतः सर्वत्राणकरः शिवः ॥

यदुधातीतस्त्रिदशानन्दनः परशिकः सपदेनते इति युम
 त्यापागो यान्मयो देशिक आचार्यो यजेत समायाधो
 नोरिव सर्वस्य त्राणा कृच्छि वरुपः यथोक्तं तव्याभिमतता ॥
 अधुमध्यगतं यागं यः करोत्यविचारतः नासौ मोच
 यितुं शक्तः परमात्मानमेव वा ॥ यागं ह्नाहो मादिह
 ये अधुमध्यगतमिति याज्ययजनाधारयजन यागाका
 दिसर्वभेदमयं मन्वानः अविचारतस्तत्राविमर्शोत्त आ
 त्मानमेवेति वा शब्द उत्तरपक्षलाक्ष्ये पक्ष ॥
 नैव सिद्धिं तुलभते न कार्यकरणोत्तमः ॥ प्रत्युतास्य
 भेदप्रमादतया देहाद्यामाभिमानिनः ॥ यदधुना
 त्वेनैव बन्धनं तुलं स्मृतं ॥ तेनैवेति परमशिवत
 या परित्यातेन एवंविधस्य चास्य ॥ मायीपारणव
 कार्मेतु विमवेद न्यकारणम् ॥ विमरेत्युत्तरविशे
 वेरा तरेत्यसरेत् अतश्चासौ ॥ पशोश्चैव नतत्र
 स्यः शक्तौ वै मोचने शुकः ॥ तत्रस्थोऽधुमध्यगतोऽपुनरि
 ति नाममात्रेण यद्वा देहादिम यद्वा द्वाभूतः शुक्तं चेत्
 यतः ॥ अधुमध्यगताः पापगः प्ररोहन्ति सदात्मनः ॥
 अधुमध्यगततया भिन्नतां मन्वानस्य अतश्चातोपरे
 शायुत्तपात्मानं ॥ तदतीतं परं ज्ञात्वा को न मुचेत च
 म्नात् को वा मोक्षप्रदानस्यात्कः सिद्धिं तुलभते न वा ॥
 को न दाता भवेत्संजीवाः कार्ये न तमः प्रिये ॥
 तदतीतं सधातीतं परमशिवे कचूपं यतेति साधकेभ्यः
 सिद्धेः कार्ये इति रत्नाप्यायोदो ॥ अतश्च यः परः स
 र्वनो रुद्रस्तत्तात्वा तन्मयो भवेत् ॥ य इत्यसामासः परो

ने
३६

उत्तरः समस्त रुक्तावरादुरुः तावेति स्वात्मरूपतया
प्रत्यभिज्ञाय ॥ अतस्त्वत्तु ॥ मानोमानप्रसारादि
वेत्तिवैयोधनोयुक्तः शिष्टिवत्स भवेत्तोविचित्राकार
कारकः नमोददस्तु भवति नासौ सिद्धिफलप्रदः ॥
वेष्टनो धेवे पुण्यमानं मानोमानप्रसारां आदिशुद्धात्मा
दीनासौ तत्रार्थक्रमम् विचित्राकारक इति नामासन्नि
वेशमात्रकत्मकः ननु स्वात्मितः एतत्पदसमागुरवो हेतुः ॥

तस्माच्छिवसमाः सर्वद्रष्टव्यास्तत्र वेदितः ॥
शिवसमाधिस्थेति यथा तत्र यद्यपि ॥ कामी योगी तथा
ज्ञानी आचार्यसिद्धिः स्मृतः ॥ तत्र तत्र शास्त्रे ॥ तथापि
कर्मयोगो तदेवेति ज्ञानमूलो फलप्रदो पुण्यमे
वेन दृश्यते ज्ञानाद्देवो गकर्मणोः ॥ क्रियायास्तु हि
शेषफलात्मनश्च योगस्य ज्ञानशक्तिस्फारद्वयत्वात्
न ज्ञानात् एवमेवेति अपि ज्ञानदर्पणान्तः प्रति
विम्बितहेनभिन्नाभासत्वं यत्तत्पदं ॥

तस्मादाचार्यश्रुत्यस्तु ज्ञानवान् सर्वदो भवेत् ॥
ज्ञानवान्परचित्तमावेशात्मकप्रज्ञास्तत्तान्नित्यपुत्रो
यः सपदकर्मयोगादिप्रधानाचार्याणां मध्ये सुख्यप्रा
चार्यः सपदसर्वदो भवति तद्वत् श्री कामिकायां ॥
ज्ञानमूलो गुरुः प्रोक्तः स न नवी प्रवर्तक इति ॥ श्री सिद्ध
मतेपि ॥ ज्ञानेन तन्महासिद्धो भवेद्योगीश्वर इति ॥
ज्ञानवत्त्वाद्देवतासौ ॥ शिवाग्रयः शिवस्य स्तुतिश्च
शक्तिप्रदायितः निर्मिमीते जगत्सर्वं शिवरूपायुत
स्मृतः ॥ शिवप्राप्त्यभिनिर्द्वयत्वेनावलम्बनीयाय

स्वतत्पदवशिवशास्त्राप्रबोदितो नुप्रदाहो कर्मणि प्रव
र्तितः तथापि च तन्मन्त्रे सावधानेति नीत्याशक्त्यवष्टं
भेन शिवे परविद्यामि स्थितस्तत्तमावेशाशाली अतश्च
शिवसंभावः संजगन्निर्मिमीते यो नमो दशासु शास्त्रा
दिपंचकात्मविष्टं चिद्रसा प्रपानविलापनात्मनो भेदे
नाभेदेनाभेदेन वा भासयति अयं हि ॥ इत्यात्मानं

क्रियायोगशिवशक्तिविशारदः ॥ इत्यात्मानं क्रि
याशक्तिभिर्योगोर्वीर्यययोः प्रकाशानन्दात्मनो शिव
शक्त्योस्तत्र विशारदस्तत्तमावेशमयः पदं भूते हि दी
ता कर्म ॥ यः करोति शिवेच्छातो ज्ञानाचाप्ययं
पूर्वोक्तदशाक्रियाशक्तिस्फारद्वयम् ॥ स्थितिः ॥
आप्यस्याधनः संस्थितिज्ञात्वायः शिवरूपस्य सात्मनः
समुन्निरेच्छाया करोति तस्य सत्त्वस्थिनी ॥

अविद्यामन्त्रशक्तिर्वैपरमेशमुखोद्भवा ॥ परमे
शमुखमन्त्रशक्तिः अविद्यामन्त्रशक्तिश्चाय ॥
यद्यप्युक्ततेतानीशिवशक्तिसमाश्रयत्वं तन्म
निष्पाद्यते तस्य शिवशक्तिप्रभावतः तस्यैव स
मुत्तामन्त्रादृष्टप्रत्ययकारकाः ॥

दृष्टेस्तुक्तिस्तुत्यति ॥ ज्ञानिकादौ निकर्माणि वि
षभूतप्रदादिषु ज्ञानानुक्रमेण सर्वं ॥ ज्ञानिका
दीनि विषादिविषयाणि निर्विषीयकरात्तानिक
मणीति बोध्यं नन्वस्य यदि करोतामर्थात्तद्विशक्ति
प्रभावत इति किमुक्तमित्याशङ्क्य तस्यैव सर्ववमूल
कारणात्तमित्याह ॥ शिवः परमकारणम् ॥

ने
३३

स एव रितत इ भिका विष्टुस्ततकरोति । यथोक्तं श्री श्री
 कारुण्यम् । प्रवर्तते सरासर्वनिवर्तत तथेवरात इति प्र
 तव ॥ तत्र प्रबोधयते यस्तु तातवला नितः मनुशक्ति
 भावेन सदीत्यादी तयेत्ये ॥ प्रबोधयति सात्मान
 निष्पुदितस रूपं देहादिनिमज्जनोन्मज्जसिद्धनतया सा
 तात्करोति तानयो ययोर्वलेन प्रवृत्त्या न्वितो युक्तो त
 चवीर्यसारमाहात्म्यान्तीत्यान्तीत्येव पतदेवदी
 ताविकृति भंग्या स्फुटयति ॥ तपेन यत्सोपाशा
 द्दहात्येव परंपदं योजन्या योजने शक्तः शिवशक्ति
 यः प्रोक्त शिवशक्तिप्रभावतो सो श्रीसु (प्रभावतः ॥
 छन्नाद्यादिष्टयोजनिकाक्रमस्थित्या योजने शिष्यस्य
 परापरपदव्यापादने शक्तस्तस्यात्पाशादपराशि
 वात्मपरपददानात्मिकादी दामयमेव कर्तुमर्हती
 ति पुक्तमुक्तं सर्वस्वोतः कर्मस्वेष पदप्रभवतीत्याह ॥
 प्रत्ययस्तु भवेत्तस्य ह्येनाम्यस्य कस्यचित् गा
 रुडमाह तन्नेच वामे सातसिदतिरो ज्येष्ठे
 उतिधावेच प्रत्यय फलदा क्रिया ॥ यतो स्पष्टः
 सेवप्रत्ययः पिवसमावेशात्मा सात्ताकारो भवति
 ततो गा रुडं वै सिमाह तन्नादोपाधिमेन यादिनये
 वामे भवेवशास्त्रे च दतिरो दंशितिया रदो रुधे ज्येष्ठे च
 सतजला दोरहस्ये सोतसि सर्वशस्यक्रियाविषभू
 तशमतमेसंकसो भाग्यविशिष्टानुग्रहादिह पाप्रत्यत
 मेव फलदः सद्यः प्रत्यय इत्यर्थः पतदीयादि ॥
 प्रत्ययमलिनस्यास्य उसा विदुसमायया कर्म

साभोगसक्तस्य अभिलाषान्वितस्य च मोहदरा
 तिदीतासो क्रियात्वात्ताननूपिणी ॥ सत्यचमले
 नत्वमेवमायया कर्मसोत्तुताभ्यामायीयकर्मलाभ्या
 तथा अभिलाषो मलो वलिति श्री स्वस्वन्दृष्ट्या एव
 मलेमाभिलाषान्विनसेत्तुतेन यत्कीकृतं क्रियात्वे
 ति क्रियेत्याख्यायस्याः सावस्तुतो ज्ञानस्वरूपिणीति
 कृताचार्येण भयतेनापि ज्ञानविश्रान्तेन भाव्यमिता
 ह । यदुक्तं न्यत्र न क्रियारहितं ज्ञानं न ज्ञानरहिता क्रि
 या क्रियाज्ञानविनिष्पन्नप्राचार्यः पुष्टपाशोदतिः
 होवादि क्रियाया अपि सहा विमशमय्यान्तरीशक्तिः
 प्राणितरूपेणाह ॥ उन्मना तु पराशक्तिः ज्ञानरू
 पावपुनिका सा क्रियेत्यभिधीयेत न क्रियातय
 धरेत्यनवस्थितस्वरतात्मा ज्ञानरूपेति मथगा ॥
 तस्मात्सा तु पराद्विद्येति श्रीस्वस्वन्दे उक्तत्वात् भूव
 हन्तं प्रसंकम्योद्यत्पाम् सा तथानित्योदितेत्यर्थः
 सत्क्रिया उक्तं श्रीप्रत्यभिज्ञायाम् ॥ इत्ययया
 सुदपलघाभासजगदात्मना तिष्ठसो रवमिष्टेव
 हेतुता कर्तृता क्रियेति प्रथमथ्येति एवंविधम
 हाविमश्यात्मक्रिया शक्तिव्याप्तिभूत्यनिःसारप्र
 जाहोमाद्योत्पन्नमथ्यं प्रोक्तक्रियाशक्तिव्याप्तिव्या
 यज्ञाक्रिया ज्ञानाज्ञानयोगावपि तद्याभिमया
 देव्याह ॥ योगशक्तिः ज्ञानशक्तिः सर्वशास्त्रेषु
 जीयमे साशक्तिः परमेशस्य शिवस्याशिवहा
 तउक्तं श्रीप्रमशस्त्रे ॥ योगो नान्यः क्रि ॥ रिणी ॥

ने
७६

यान्तात्तत्कारुण्यहियामतिः सचित्रवासनाशोभो
साक्रियेत्यभिधीयते इति यतश्च साशिवस्य सम्बन्धि
नी अतएव। बंधमोक्तकरीपुंसो नस्तत्र तत्र भावतः॥
शक्तिमत्त्वं दूपाय मत्वा व्यक्तेः॥ अनेनेवानुमानेन
शिवसर्वेश्वरः शुभः॥ यदुक्तं श्रीवित्तानभेदे ॥ श
क्तिशक्तिमतोयस्मादभेदः संव्यवस्थितः अतस्तद्वस्य
मितात्मराशक्तिः परात्मन इति ॥ न केवलं शिवेश
त्वाभेदावष्टभाज्ञानयोगकिपाः शिवशक्तिमयौ यावत्॥
शिवारिगुरुपंक्तिरुद्रकोट्याहनेकशः आभो
यदशमात्राण्यारभ्य परा संस्थिताः ॥
शिवोनाश्रितनाथशारिण्याः सदा शिवेश्वरानन्त
श्रीकंठादिदूपायागुरुपंक्तिस्मात्तथा रुद्रकोट्योनता
धिष्ठितमनुकोटयो वक्ष्योयात्ताः सर्वाश्चाप्रत्यक्षम
शिवस्य सम्बन्धीयदपदेशः स्वात्मसमीपदेशनापदे
शः परशक्त्युत्पत्त्यामेवेत्याह ॥ शिवज्ञानेयतोदे
वितदेवात्मानमः स्मृतः शिवज्ञानेरुद्रशक्तिसमा
वेशः यत इतिहेतो तेनपुनरपवपूर्वस्याकाशः न
केवलं शिवारिगुरुपंत्त्या शिवशक्तिमयौ यावत्॥
ब्रह्मादिसंभयर्यन्तेशिवशक्तिसमन्वित ॥
शिवशास्त्रामप्यगन्वितं तदभेदस्यम् यदुक्तं शिव
सूत्रेषु॥ सशक्तिप्रवयोस्पृष्टमिति ॥ यत इत्यसं
हरन्मुद्रयति॥ यद्वशक्तिमयं सर्वं जगत्सर्वं
जगम् ॥ अनाश्रितादित्यस्य सर्वं शिवशक्ति
मयं केवलं मन्त्रमन्त्रेण शारिवर्गं इति वक्ष्ये शक्तिम

ये इति विभागः अतश्च ॥ शक्तिमान्सर्वकर्माणि कुरुते
नात्र संशयः ॥ शिवशास्त्रावेश शालीमताचार्यादिसर्व
स्तत्तत्कार्यकरणतमः अनेन ॥ शक्तिहीनानसिद्धिं तिया
गाकोटिशतेरपि जपकोटिसहस्रेस्तु होमलक्षः सु
मंशाचार्यायतपसा तस्मात्सर्वप्रयत्नेन शिवता विस्तरेः॥
न समम्भसेत् तदा सिद्धयश्च शोषाणिक कारयेद्यथा
पवकारो न प्राप्नुयादनन्तरं योज्यः यदा चाधस्त नदि॥
शिवज्ञानः ॥ शान्तिकारी नि कर्माणि कुरुते सो तदा गुरुः॥
किंच यागे होमेन पेक्षेव तया लेख्यक्रमेपि च॥ सपवा
धिकृतः यवेयागमस्य प्रवक्ष्यामीत्युद्दिष्टपयागसदृ
गुमिरुद्रशक्तिसमावेश शालिव्यामितगुरुसत्त्वंपरा
शक्तिवीर्यमरुतं च मंशादिस्थावराजस्य चिह्नतोदि
ष्टमगवधजनाप्रयभूतं॥ आपदोपदिद्योत्पन्नाः
पूर्वोक्त्या ममारभेत् ॥ आविचतर्हारादिविभागं
वोदिष्टं यमं इत्यं भगवत्प्राप्त्यं मारभेत् तत्र च॥
साध्यविमं प्रपतद्वा संभारेण तु संभृतम् ॥ रजश्च
न्दनं कुम्भं ह्वादि सामग्री साध्यं श्रेयोभिसभिनाचवि
मपपद्मीमंदर्यते शस्त्राहो माघात्मा ॥ यागस्तु
क्रियते यस्य ॥ साध्यं सकलचित् ॥ तस्य शान्तिः
प्रजायते ॥ आपदो नश्यन्ति ॥ किंच ॥ तिलं तीरं
जुतेनेव सितशंकरया सह होमयेद्यस्य नाश्रयः॥
समाध्यः ॥ महाशान्तिमवाप्नुयात् सीरवृक्षसमि
द्रिस्तु हीराकाभिः समादिताः होमयेद्यस्य नाश्रयः॥
पूजानन्तरं होमेन मन्त्रं वा जंतर्पयेद्यज्ञाया ॥

ने.
७६

तस्य शान्तिभवेद्भवं समना नृनसंयुक्ता होमयेयस्य नामतः
तस्य शान्तिभवेत्तिष्ठनाशकार्यो विचारणा श्रीकामः श्रीक
ताः हुताश्रियमाप्नोति पुष्कला ॥ साधकः ॥ हुतपुष्कल
होमेन सुष्टिभुवति शास्यता ॥ आचार्यकृतेन साध्यस्य ॥
स्तुतिना पुष्टकृता साध्यनामजपेद्यदि आत्मनो वाप
रस्यापि स्तुत्यस्तस्य न वाध्यते ॥ साध्यमन्त्रेण रत्यस्यात्म
नः परस्य वेत्यर्थः ॥ अष्टपत्रेयकमले करिणिकायां नि
वेशयेत् साध्यरणीयधितं नामतर्ध्वं स्तुतिद्वेत्
प्राये व्यादिविभागेन दलेष्टंगानि वित्यसेत् हिरण्मद
लसं पूर्णं वा होतकमलं लिखेत् कलाषोडशकं नै
वष्टुवावोष्टुयेततः द्वाविंशदलसंयुक्तं तद्वा संपक
जं न्यसेत् कादिसान्नाक्रमेणो वष्टुवावोष्टुसन्नातः ॥
भवेदिति लिखितव्यः अंगानि द्वितीयाधिकारोक्तानि
अग्नीशरतो मरुद्विदितुह्रदयादीनि चत्वारिष्टकं दि
दिकचतुष्टयं करिणिकायां भगवदप्रेलोचने मिति
विभागः तत्कमलमिति विभागः तस्य कमलमिति
समासः ईशासन्तत इति । ईशादिगगतदलचतुष्टया
नासित्यर्थः पतेच ॥ साध्यकाराधिताः सर्ववर्णाश्च
कृत्रये स्थिताः चक्रवर्ते दलपुञ्जये साध्यरणीयध
नं प्रावत् पञ्चदलवर्णात् ॥ सर्वेषां मध्यतः स
त्तासाध्यसेवतरोधयेत् ॥ रोधनं साध्यरणीसंपुटी
करणं करिणिकायां मन्त्रसंपुटमध्यगतस्य नाश्रावि
शेषमाह ॥ जीवमध्यगतं नाम करिणिकायां निवेश
येत् ॥ जीवः सकारः तच्चानाः कृतरामकम् ॥ प्राण

तः कल्पयेजीवं प्राणोहांकारः तमपि तादृशं ॥
प्राणवर्णानामर्थगं ॥ सकारानाः स्यः तत्रचकयमध्य
गतमित्यन्यत्रत्यो विधिरनुसन्तव्यः । पवने तस्य सदयु
गर्भं पञ्चमालिख्य ॥ वाद्ये स्य मरुतं लोभं वसन्तं
तु कल्पयेत् ॥ ठकारं दद्यात् ॥ तद्वा होतपुत्रे चैन्द्रवज्र
भ्यद्वज्ररोधितम् ऊर्ध्वादिभ्यो भूर्जपत्रे तसं लिख्य चक्रं म
तद्वा रानने सुपुटं निज्जरोष्ट्ररोगोचना ऊर्ध्वमेनच
चन्दनदीपयुक्तेन ॥ पश्चादेतत्पुञ्जयत्राचाये ॥
कपूरसोदधुसं ॥ कृता ॥ संवेद्यसितसूत्रेण से
ननेन च सधुसधे निधाप्येतत्सुगंधितमिश्रि
ते मृद्भागे सत्रिधाप्येतत्सितपुष्पैः प्रहजयेत्
पायसेः हुतसंमिश्रेः भक्ष्यैः नानाविधैस्तथा सृष्टे
भूषेभ्यो यित्वा पुजयेद्भक्तिसंभूतैः ॥ संभूतैः स
भावेः अस्यायं सन्निवेशः ॥ अस्त्यच ॥ वाद्ये चक
लशानेषोष्टुवावोष्टुयेततः सितचन्दनकर्प
रसुध्यामोदसंयुक्तान् रत्नगर्भांस्तु संपूर्णान्
वैधधिसमन्वितान् सोवर्णान्नाजनांस्तान् प्राक्
रामयान्वास्तुशोभनान् प्रकालमूलान् सुभा
व्यशालालतरागान्वितान् तेषां मध्ये तसं पुञ्ज
लोकपालान् क्रमेण त् ॥ न कालमूलमध्यस्था
नयेषां संपुजेति प्रणवसन्नामनमोभिः ॥
तेषां शिवालोदात्तयारुतधसाध्यसुतमम् ॥
उत्तममिति वदन्नत्रत्यो विधिरनुत्तमविषये न योज्य इति
शितयति अथ ॥ प्रातः मध्ये क्रियायच निशार्थ
पुजयेततः ॥ यस्य नाश्र्वेव कृतमसौ ॥ समसवेयति

ने
८.

ज्ञाने मत्तु जिह्वते नरः सर्वथा विविनिज्ञान सर्व
दोष विवर्जितः सर्वरोगैः विमुच्येत ज्वरेः सर्वैः न संशयः
सर्वदः स्वविनिर्मुक्त इतिभिः परिवर्जितः तिष्ठेत्सु सन
संभूयो यथा हि मुक्त कचुकः ॥ बाधय उदरायाः रोगाः
पितृकायाः किंचेतच्च काचोपा ॥ यदि नान्य मना देवि
साधकः तत्परायणः जपरो मरुतः शान्तस्त
स्मिन्स्थाने तु तिष्ठति सत्त्वबान्धीर्यसम्पन्नो द
यादासि एव संयुतः सप्त रात्रे व्यतिक्रान्ते मृता
श्चैवानये हलात् ॥ मृतानपि प्रत्युज्जीवयेत् ॥ वीर्य
सम्पन्नो मंत्रवीर्यतः साधक इति मंत्रसिद्ध्याचार्यो वा
एवंविधश्च ॥ गोभूहिरण्यवस्त्राद्यैः केष्टु रक्तका
दिभिः पूज्यो सोऽपराय भक्ता शान्तिप्रेष्टा विशेष
घतः यस्मान्मन्त्रमयो वै स शिवः साक्षात्तद्देशी
कः तेन मृजितमात्रेण सर्वसिद्धिफलप्रदाः ॥
भवत्सविते च भद्रे ॥ मन्त्रमय इति पूर्वोक्त पुत्रा
शिवो देशमयत्वात् सर्वे इति चक्रं पुजिता मंत्राः
अत्र च माया प्रमाद सुतमः संशयस्त्याज्य इत्युक्तं
यद्यतिरेकोक्तिभ्यामाह ॥ सत्यसेना नृतं वचः ॥
यदितु न पुर्वचाक्रियते तदेवं भवतीत्याह ॥
अथ यथा सिद्धिदानिः स्थातुं ते चैव निरर्थकं
आचार्यस्यापि साधकस्य कृत्या स्थिति विना शिनी ॥
आसतां समविपुत्रक साधका आचार्यस्यापि साध
कस्य कृत्या दृष्टस्थिति विना शिनी रातस्यु निष्ठेत्येव
पुर्वेन च नादित्यर्थः यत एव ॥ तस्मात्सर्वं प्रयत्न
न मंत्रवित् न यदुक्तम् ॥ इत्यहं तस्य ॥

भवन्ति पुजिता मन्त्राः सर्वसिद्धिफलप्रदाः ॥ तत्त्वत्त
गुरुज्ञासाधयत्वं भीष्टमिति शिवम् कर्मानिर्मुक्तम्
पियत्समावेशतो भद्रां कुर्वते गुरुमन्त्राद्यास्तत्रेवं
शांकरं श्रये ॥ इति नेत्रोद्योतेषोऽप्याधिकारः ॥
गोविचित्रचक्रविस्फूर्जत्रिज्योतिः सुभाभरैः मत्तुजि
जयति श्रीमन्नेमेशं भयापनुत् ॥ कारुणिकत्वाच्च का
नराण्यपि रत्नार्थं प्रतिपादयितुं ॥ श्रीभगवानुवाच
प्रधातः संप्रवक्ष्यामि चक्राजन्महावलम् ॥
अथेति पूर्वाधिकारोक्तप्रमेयानन्तरं अत इति यतो ब
ह्वनुयासो जनस्ततः कस्यचित्कथं चिदनुग्रहो भविष्य
तीत्याशयेन नृप ॥ पूर्ववत्साध्यतो नाशजीवान्तः
कल्पयेत्सुधीः प्राणान्तान्तस्ततः कृत्वा वरान्ता
नववस्थितं अन्तिमं ततो वासे तद्वाह्ये मथ
मन्यसेत् प्रथमतः ततो वाह्ये कार्णिकायां तत्र वि
न्यसेत् केसरेषु सुराः प्रज्वाले संगानि पूर्ववत्
वाह्ये कलशमालित्य कमलोभयमथ गम् पु
जयेत्सर्वविधिना जपरो मार्चनेन नरः साधयत्य
पूर्ववदिति सा ॥ विरेणो वविनितं नात्र संशयः ॥
प्राणसंयुतितमुपरिलिखितमन्त्रराजं वनामहितीया
नं पूर्ववत् इत्यादि स मायुक्तमित्यत्रेभिधा समानता इत्ये
ते तद्युक्तं जीवस्य सकारस्यान्तःकृतं प्राणस्य हस्यान्तः
कृतं ततो वाह्ये अन्तिमं तकारं तद्वाह्ये मथ मं हका
रं तद्वाह्ये प्रथमं सकारं लिखिते तत्कार्णिकायां वित्य
तेन केसरेषु पूर्वादिक्रमेण सरान् इत्येव हृदयादीन्
गानि पूर्ववदिति आग्नेयादिक्रमेण इत्यस्य कमलस्य

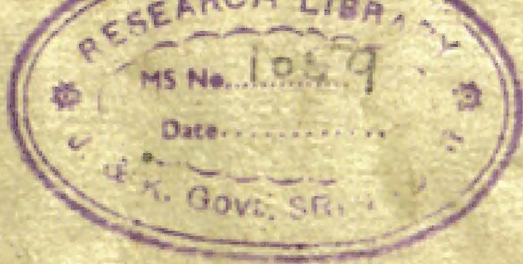

ने
८१

वासेकलशं लिखितं तच्चोर्ध्वः कमलमध्यगं कृत्वा सां
गमूलमन्त्रार्चनपदो मरतो भीष्मलिप्रेसाधयति अत्र च
तमः शङ्खान्तो मंत्रः पूजाजपयोः होमेतु स्वाहान्त इति
पूर्ववच्छ्रुत्यः अस्यायं सन्निवेशः किंचेदम् ॥
सर्वशान्तिप्रदं चक्रं मुष्टिसोभागपदायकं प्रायुर्वी
यं प्रदं चैव नरोगविनाशनम् परराष्ट्रविभीतानां
नृपारणा विजयावहं राजसीरंगातत्सतानां विशा
दीनां च सर्वशः रत्नाद्येषा प्रकर्तव्या सर्वोपद्रवना
शिनी ॥ स्पष्टं ॥ पत्तापेव लिखितं मन्त्रसंज्ञान्तरिते
प्रिये प्राद्यन्ते मूलमन्त्रं त्वोषदं जानिपुतं न्यसेत्
पूर्ववत्प्रजयेद्दरियागेनैव सितैः शुभैः रत्नरागान्
मुच्यते रोगैराज्ञातो यदि मृत्युना ॥ देवदत्तादिना
म अक्षयान्तरि विमिति प्रतिवर्षान्तरास्तेत्यस्तमूल
मंत्रं लिखित्वा प्राद्यन्तयोर्वोषदं जानिपुतं मूलमन्त्रमनु
लोमप्रतिलोमाभ्यां न्यस्य सितकुसुमादिभिर्घोभूरि
यागस्तेन पूर्ववत्प्रजयेत् इत्येकाग्र्येण पूजान्तरं यदा
मादिभिर्घोभूरियागाराधयेत् ॥ वोषदं जानिपुतं मं
त्रं दिक्षुष्टास्ते लिखिते भूर्जवल्कलके रम्ये मध्ये
नाम तत्पूर्ववत् रत्नापदसमो युक्तं तदा हो शशि
मंडलं मन्त्रान्तवर्णममृतं कलाघोऽशसं स्थितं
ताभिर्मंडलमास्यं बाह्ये तु कलशे न्यसेत् तदा
होचन्द्रसूयोत्तुरन्दरपुरास्थितो रत्नं कुञ्जमे
नेव दीरशं करया लिखितं ॥
दिलिपि यद्दत्तात्मसु मध्य इति कश्चित्सायां पूर्वव
दिति प्रथमप्रयोगवत्तात्पर्यं समुदीकृतं तदा हो

कर्णिकान्तेशशिर्मंडलं वकारम् मन्त्रस्य च यदन्वयं
सकारः अमृतमिति उक्तवत्पराणापराभ्युत्थितं
कलास्वादिविभर्गानां सुषोऽशसं स्थितं तत्संभिन्नाभिः
सकारस्मिष्टाभिः कलाभिः मंडलमिति चान्दं वकारम्
वाह्य इति पतकमलं कलशोदरे लिखेदित्यर्थः कल
शवाह्ये चन्द्रसूयोत्तौ पुरन्दरपुरे च तत्र प्रवृत्तं लोहि
तसन्निवेशेन स्थितो ऊर्यात् पतच्चक्रं ११ पतच्छान्तोष्ट
र्वोपद्रवनाशिनी पुनरस्येवोपरि दीरशं ममृतं स्व
नं कलशं न्यायेदिति पुष्टिः ॥ पूजयित्वा विधानेन पूर्व
वच्छान्तं वास्थितः ॥ प्रान्तिकं मन्त्रं रायावस्थितो गुरुः सा
वधानः स्यादित्यर्थः ॥ पञ्चाक्षः ॥ राजरत्नात्तु वैशोक्ता
सर्वोपद्रवनाशिनी तस्यां तु क्रियमाणा यामयं
विशेषः यत् ॥ राजरत्नाविधानेन होमयेत्तीर
संयुतान् सितशकरया युक्तान् सुगंधीकृतमिश्रि
तान् तीरहृत्तेनैव वक्रोत्तिलाच्छातिलभते सः ॥
राजरत्नाविधानेनेति तेन प्रयोजनेन बुद्धिस्थेन हेतुना
स इति राजा किंच ॥ यदा मृत्युवशाद्वातः कालेन क
लितो नरः दृष्टांतं पूर्ववत्पागे मंडले तु यथोदिते कि
प्रस्येव कलशो यते इत्यसंभारसंभृतो मृत्युनाशनः ॥
दरस्योक्तस्थित्या ममृतमन्त्रनाथस्य मृत्युनाशनस्य
तात्पर्यं जिते चास्ति न ॥ मन्त्रोक्तं तत्र तेषां मन्त्रस्यास्य
प्रभावतः तदेव भूर्जपत्रे तु सितशकरया सह ती
रेण रोचना युक्तं कुञ्जमेन पुतं लिखितं रुक्मकुंभे
तमभ्युनः स्यापयेत्तस्य गोपितं तदर्थं तोषितीयं

ने ॥ तत्तीक्ष्णसंशोभने स्वन्नमस्तुत्पात्तास्या
 ८२ ॥ मयेष्टिका मतः ॥ तदेवेति तदेव कलशोदरे चक्रं
 एवं च वदन् मननरयाग पतद्विषय एवेति बोधयति
 लीखेगात्यादि पुनवदन् पूर्वोक्तस्य गम्यशालिचर्यासं
 पाद्यत्वमादिशति मधुक्तमिति मधुच्छिष्टवर्तितम्
 अस्तमिति लीखेष्टमेव स्वन्नं धारणाक्रमेणा
 यः स्थकलशान्तःसुचनं यस्मिन्मैवंक्रियते सो ॥
 सप्तगात्रप्रयोगेण स्तुतिर्भवति नवः । तथा ॥
 लीखाकायो भवेत्सर्गाः पतन्ते तु यथाशशी ॥
 नमस्तोर्वशागः सो वै सत्यसेना नृजं वचः ॥
 साध्यर्ण राधितं नाम रसापदसमन्वितम्
 मध्ये संसृजयेत्साध्यं सर्वव्यामृतीकुरु ॥
 साध्यमिति नाम हारेण भावितं पूर्ववदमृतीकर
 णं दत्ताष्टके प्रावहोषडन्तमन्त्राजकताप्यायना
 त् ॥ एवं भूतं च ॥ तदात्मना तु संवेष्टुं वारुणेन
 त्वेष्टुनः कलाशेषेण तहास्ये संसृजेत् त्वेष्टु
 आत्मना पुरुषवाचिना मकारेण ततो वा ॥ येत् ॥
 रुणेन वकारेण ततः कलाशेषेण टकारेण ततः स
 र्गणेनेव कतिवकारेण वष्टुयेत् कलशेनेत्यप्याहः ॥
 येन तत् ॥ पुरन्दरं ततो वा ह्यदिशतुर्दितु गोधरे
 तत्तमं उत यो ज्येष्ठं वज्रमंडलमध्यमम् ॥
 पुरन्दरं च तस्य तत्तमं उत हिर्वाहरो वज्रं दितु इति
 चतुरश्रं परिचतुरश्रं तथा नक्षत्राणां सत्रिवे
 शो भवति तद्वाष्टाश्रिमराडलं वज्रमंडलमध्यगमि

१२
 २१
 ६१

NATIONAL MISSION FOR MANUSCRIPTS

MANUS DATA

DS 000001 8327

S-869

Record No.	Organization / Individual
	8327

Name of the Institution	Oriental Research Library University Campus, Hazaratbal, Srinagar.	Communication Address	Department of Libraries and Research Municipal Complex, Karanagar, Srinagar.
Personal Collection			

Title of the Text	Netratanttra. ✓
Other Title	Bundle No:..... Acc. No./Manuscript No... 1059 ✓
Author	No. of Folios... 44 ✓ 44 Pages... 88
Commentary	Size of Mss. 23.4 cm x 16 cm ✓ Material: Paper/palm leaf/birch-bark/cloth/leather/others ✓
Commentator	Missing portion NO
Language	Illustrations NO ✓ Complete/Incomplete ✓
Script	Condition: Good/bad/brittle/worm eaten/Fungus/Stuck
Date of Manuscript	Source of Catalogue: Descriptive/Hand list/Alphabetical/Index card ✓
Key words	Colour of Manuscripts CREAM ✓
Subject	Remarks BOUND

2579

8.11.05